Бухы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, [Б]УРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

№ 87 (16610) | 1984 оной апрелиин 14, суббото | Сэн 3 мүнгэн.

АРБАН НЭГЭДЭХИ ТАБАН ЖЭЛ АСАРИ ЕХЭ КОМПЛЕКСНО ПРОГРАММАНУУДЫЕ ДҮҮРГЭЛГЫН ОНСО ХАРЮУСАЛГАТАЙ ШАТАДА ОРОНХОЙ. ТЭДЭНЭЙ ДҮҮРГЭЛТЭҺЭЭ МАНАЙ ЭХЭ ОРОНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКА БА БЭЕЭ ХАМГААЛХА ХАБА ШАДАЛАЙ УРГАЛТА, СОВЕТ ХҮНҮҮДЭЙ ҺУУДАЛ БАЙДАЛАЙ ҺАЙЖАРАЛГА БА СЭДЬХЭЛ БОДОЛОЙ ХЭМЖЭЭНЭЙ ДЭЭШЭЛҮҮЛГЭ ДУЛДЫДАХА БАЙНА.

К. У. ЧЕРНЕНКО

[С]ССР-эй арбан нэгэдэхи зарлалай Верховно Соведэй нэгэдэхи сесси

[Т]ОХЁОН БАЙГУУЛГЫН ЗАМААР

...вет, профсоюзай ба комсомолой организацинуудай, ажахын органуудай, ажалша коллективүүдэй бүлэ болон һургуулиин хамтын хүсэлэл оролдолгонуудай эрилтэтэй, нилээд орёо хүдэлмэри урдамнай хүлеэнэ гэжэ депутат тэмдэглээ.

Һургуулиин ба ургажа ябаа залуу үетэниие хүмүүжүүлгын асуудалнууд парти болон гүрэнэй анхаралда хододоо табигдажа байдаг юм гэжэ РСФСР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшо депутат **Л. Б. Ермин** мэдүүлбэ.

Мүнөө республика дотор юрэнхы эрдэмэй ба мэргэжэлэй һургуулиие нарижуулан һайжаруулха талаар хэгдэжэ байһан ажал хэрэгүүдтэ үгэ хэлэгшэ дэлгэрэнгыгээр тогтобо. Юрэнхы эрдэмэй ба мэргэжэлэй һургуулиие хубилган шэнэлэлгын гол шэглэлнүүд тухай тогтоол абаха гэһэн дурадхалые тэрэ дэмжэһэн байгаа.

Ленинградай барилгын индустриин предприятинуудта мэргэжэлтэдые бэлдэдэг училищиин хүдэлмэри тухай Ленинградай техническэ мэргэжэлэй 90-дэхи училищиин инструктор-һурган хүмүүжүүлэгшэ **Б. А. Журавлев** хөөрэбэ. Юрэнхы эрдэмэй ба мэргэжэлэй һургуулиие хубилган шэнэлэлгын гол шэглэлнүүд тухай хэлэхэдээ, нэмэлтэ шиидхэбэринүүдые эриһэн хэдэ хэдэн зорилгонуудта дэлгэрэнгыгээр тогтобо. Тусхайлбал, мэргэжэлнүүдэй ниитэ нэгэн перечень байгуулха, училищинуудые дүүргэгшэдтэ мэргэжэл шадабаритай хүдэлмэришэнэй ниитэ нэгэн гүрэнэй диплом бии болгохо шухала гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглээ.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгэ тон саг соогоо хэгдэжэ байна гэжэ СССР-эй Композиторнуудай холбооной правлениин секретарь депутат **Д. Б. Кабалевский** хэлэбэ. Һургуулиие хубилган шэнэлхэ тухай документын эсэсэй текст дотор гансал искусствын эстетическэ үнэтэ шухаг баялиг бэшэ, харин хүмүүжүүлгын, үзэл сурталай ба сэдьхэл бодолой асари ехэ хүсэнэй, обществын ажабайдалда үзүүлдэг ехэ үүргэ нүлөөе тэмдэглэхые хүсэнэб.

Хубилган шэнэлэлгын проектые үргэнөөр зүбшэн хэлсэһэн байнабди гэжэ ВЛКСМ-эй ЦК-гай нэгэдэхи секретарь депутат **В. М. Мишин** тэмдэглэбэ. Хүбүүд, басагадһаа 90 мянга гаран тодорхой дурадхал, ажаглалта ба һанамжанууд ороһон байна.

Үгэ хэлэгшын һанамжын ёһоор, юрэнхы эрдэмэй дунда һургуулиин устав дотор, һурагшадай дүримүүд соо һурагшадай коллективүүдэй ажабайдалда комсомолой, пионерэй организацинуудай, һурагшадай өөһэдынь хүтэлбэрилгын үүргэ болон уялгануудые гүйсэд дүүрэнээр, тодо наринаар элирхэйлэн харуулха шухала.

Тбилисиин И. Чавчавадзиин нэрэмжэтэ дунда һургуулиин багша депутат **И. В. Лагидзе** үгэ хэлэхэдээ, Грузида үхибүүдые зургаа наһатайһаань һургалгын түрүүшын дүй дүршэлые хубаалдаба. Республикын юрэнхы эрдэмэй һургуулинууд һуралсалай удаадахи жэлһээ һургуулиие хубилган шэнэлхэ хүдэлмэреэ бэелүүлжэ захалха байна гэжэ тэрэ мэдээсээ.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгын асуудалые зүбшэн хэлсэлгэ үргэн ниитэ совет арадай анхарал татаһан һонирхол үүсхэһэн байгаа. Ушарынь юуб гэхэдэ, энэ хадаа манай ажабайдалай эгээл шухала асуудалнуудай нэгэниинь болоно гэжэ Казахстанай Компартиин Кокчетавска обкомой нэгэдэхи секретарь депутат **О. С. Куанышев** мэдүүлбэ. Хүмүүжүүлгын хүдэлмэридэ, илангаяа ажалда дадал шадабаритайгаар һургалгада эрэшүүл-багшанарые эдэбхитэйгээр хабаадуулха, мастерскойнуудые һуралсалай-үйлэдбэриин комбинадуудые, һуралсалай цехүүдые, полевой стануудые байгуулхын түлөө базова предприятинуудай харюусалгые наринаар тодорхойлхо шухала гэжэ тэрэ үгэеэ үргэлжэлүүлһэн байна.

Энээгээр элидхэлые зүбшэн хэлсэлгэ дүүрэбэ.

«Юрэнхы эрдэмэй ба мэргэжэлэй һургуулиие хубилган шэнэлэлгын гол шэглэлнүүд тухай» тогтоолые СССР-эй Верховно Совет нэгэн дуугаар баталан абаа.

СССР-эй арадай хиналтын комитедые байгуулха тухай асуудалые сесси зүбшэн хэлсэһэн байна.

КПСС-эй ЦК-гай секретарь депутат **Е. К. Лигачевто** үгэ үгтэнэ. 19 хүнһөө бүридэһэн СССР-эй арадай хиналтын комитедые байгуулха гэһэн партийна бүлэгэй ба палатануудай Старейшинэнүүдэй Соведүүдэй дэмжэһэн дурадхалые тэрэ суглараагшадай анхаралда табиба. Нүхэр А. М. Школьников СССР-эй арадай хиналтын комитедэй түрүүлэгшээр дурадхагдаа.

А. М. Школьников түрүүлэгшэтэй СССР-эй арадай хиналтын комитедэй бүридэлые СССР-эй Верховно Совет нэгэн дуугаар батална.

СССР-эй Верховно сүүдые һунгаха тухай асуудалаар КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүндэ кандидат, СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшын Нэгэдэхи орлогшо **В. В. Кузнецов** үгэ хэлээ. Түрүүлэгшэһээ, түрүүлэгшын хоёр орлогшоһоо, 17 гэшүүдһээ, 45 арадай заседательһаа бүридүүлэгдэһэн, СССР-эй Верховно сүүдые һунгаха гэһэн Верховно Соведэй партийна бүлэгэй ба палатануудай Старейшинэнүүдэй Соведүүдэй һайшааһан дурадхалые СССР-эй Верховно Соведэй Президиум оруулба гэжэ тэрэ мэдээсэбэ. СССР-эй Конституциин 153-дахи статьятай зохилдуулагдажа союзна республиканууудай Верховно сүүдүүдэй түрүүлэгшэнэр албан тушаалаараа СССР-эй Верховно сүүдэй бүридэлдэ ородог байна. Нүхэр В. И. Теребиловые СССР-эй Верховно сүүдэй түрүүлэгшээр һунгахые дурадхагдаа.

Түрүүлэгшэ **В. И. Теребилов** түрүүтэй СССР-эй Верховно сүүдые СССР-эй Верховно Совет нэгэн дуугаар һунгаба.

Зүблэхэ зүйлэй удаадахи асуудалаар — СССР-эй Генеральна прокурорые томилхо тухай асуудалаар КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүндэ кандидат, КПСС-эй ЦК-гай секретарь депутат **Б. Н. Пономарев** үгэ хэлээ. Нүхэр А. М. Рекунковые СССР-эй Генеральна прокуророор томилхо гэһэн дурадхал оруулагдана гэжэ тэрэ мэдүүлбэ. СССР-эй Верховно Соведэй партийна бүлэг, палатануудай Старейшинэнүүдэй Соведүүд энэ дурадхалые һайшааһан байгаа.

А. М. Рекунковые СССР-эй Генеральна прокуророор томилхо тухай тогтоол нэгэн дуугаар баталагдан абтана.

Сессиин зүблэхэ зүйлдэ оруулагдаһан асуудалнууд зүбшэн хэлсэгдээ. Энээгээр СССР-эй арбан нэгэдэхи зарлалай Верховно Соведэй нэгэдэхи сесси хүдэлмэреэ дүүргэбэ.

(ТАСС).

[СААШ]АНХИ АЖАЛ ЯБУУЛГА ТУХАЙГАА

[СССР-Э]Й МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ МЭДҮҮЛГЭ

...муүд болон СССР-эй Верховно Соведэй мүнөөнэй сесси дээрэ Константин Устинович Черненкын үгэнүүд доторхи заабаринууд болон тобшололнуудые хүтэлбэри болгон, правительство өөрынгөө ажал ябуулгые хүгжэлтэ түгэс социализмые нарижуулан һайжаруулгын нилээд ехэ зорилгонуудые бэелүүлгэдэ, тэрэнэй арга боломжонууд болон булюу һайн талануудые улам бүри гүйсэдөөр хэрэглэлгэдэ элсүүлхэ, оронойнгоо экономическа хүсэ шадалые саашадань бэхижүүлхэ хэрэгтэ зорюулха юм.

Совет арадай һуудал байдалые һайжаруулха, эрдэм наука болон соёл культурые дээшэлүүлхэ, элүүрые хамгаалга болон гэгээрэлые нарижуулан һайжаруулха, хүнэй али бүхы талаараа, дүрбэн тэгшээр хүмүүжэхын тула улам бүри таарамжатай зохид эрхэ байдал тогтоохо хэмжээнүүдые правительство саашадаа бэелүүлдэг байха юм.

Правительствын ажал ябуулга арадуудай ленинскэ хани барисаае — социализмын агууехэ туйлалтые али болохоор бэхижүүлгэдэ шэглүүлэгдэнхэй байха. Бидэ партиин национальна политикын үндэһэн гол ёһонуудые хубилашагүйгөөр хүтэлбэри болгодог, тиихэдээ манай орон дотор наци бүхэнэй һалбаран хүгжэлгэ, али бүхы талаараа ургалга хадаа манай бүхы олонациональна агууехэ Эхэ ороной ургалга ба һалбаран хүгжэлгын аша нүхэсэл болодогһоо үндэһэлдэг байха гээшэбди.

Совет правительство, улас хоорондын байдалые хараадаа абажа, оронойнгоо бэеэ хамгаалха хүсэ шадалые, манай шэн зоригто Зэбсэгтэ Хүсэнүүдые бэхижүүлхэ тушаа эсэшэ сусашагүй анхарал оролдолго гаргажа, Совет Армиин болон Далайн-Сэрэгэй Флодой буу зэбсэг ба техническэ хангалга, тэдэнэй дайшалхы хүсэ шадалай эгээл мүнөө үеын хэм хэмжээндэ байхын тула хэрэгтэй бүхы юумэ хэжэ байха.

Правительствын гадаадын политическэ ажал ябуулга арадуудай хоорондо эб найрамдал батадхалгада, хүн түрэлтэниие ядерна дайнай аюулһаа зайсуулгада, Советскэ Союзай, социализмын аха дүү оронуудай арадуудай эрхилжэ байгаа амгалан тайбан байгуулгада гадаадын таатай зохид эрхэ байдал хангалгада зорюулагдаха юм.

Эдэ зоригжуулхы уг зорилгонуудые бэелүүлгэдэ совет правительствын бүхы бодото ажал ябуулга зорюулагдаха байна. Правительствын ажал ябуулгын гол шэглэлнүүдэй нэгэн гэхэдэ, экономико хүтэлбэрилгэ, тэрэнэй эршэ түгэсөөр хүгжэлгэ, арадай ажахын нэгэн ниитэ комплексын хүгжэлтэ дотор союзна республика бүхэнэй хубитые шангадхалга, ниитын үйлэдбэриие эршэ түгэсөөр хүгжэлтын замда эрид шууд оруулалга, олон үеын совет хүнүүдэй баатаршалгата ажалаар байгуулагдаһан үйлэдбэриин ба эрдэм наукын бүхы хүсэ шадалые ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэлгые хангалга байгаа, байһаншье зандаа.

КПСС-эй ЦК-гай ноябриин (1982 он) Пленумэй зохёон табиһан хэмжээнүүдые бэелүүлһэнэй ашаар манай ажабайдалда болоһон эли тодо, хубилалтануудые бидэ бүгэдэ ехэ хангалтатайгаар тэмдэглэнэбди. Экономическа ургалтын эршэ хараа байса үргэдөө, үйлэдбэриин ашаг үрэ дээшэлээ, гурим журам бэхижээ. Тиигэбэшье шиидхэгдээгүй үсөөн бэшэ асуудалнууд, дутуу дунданууд, хэрэглэгдээгүй нөөсэнүүд үлэһэн байна бшуу. Правительство эдэ гол шухала асуудалнуудые мэдэдэг, тиигэжэ бии байгаа дутуу дунданууд усадхаха гэжэ оролдодог гээшэ. Манай ойрын, түрүүшын ээлжээнэй зорилго гэхэдэ, эдэ һайн хубилалтануудые батадхаха ба хүгжөөхэ, мүнөө жэлэй түсэб болон бүхыдөө арбан нэгэдэхи табан жэлэй түсэбые бүхыдэнь амжалтатайгаар дүүргэхэ хэрэг болоно.

Ажахын бүхы шатанууд — министерствэнүүд болон албан зургаанууд, республиканска болон нютагай зургаанууд, үйлэдбэриин нэгэдэлнүүд болон предприятинууд — эгээл ехэ эмхидхэл, бүтэмжэтэй ажал ябуулга болон харюусалга гаргаха ёһотой. Хаа хаанагүй ажалай сагые, үйлэдбэриин хүсэнүүдые гүйсэд дүүрэнээр хэрэглэлгэ, материальна нөөсэнүүдые гамтайгаар гаргашалга, продукциин шанар дээшэлүүлгэ туйлаха хэрэгтэй. Түсэбтэ даабаринуудые, абаһан уялгануудаа, нэн түрүүн, түсэбһөө гадуур ажалай бүтээсэ дээшэлүүлхэ ба продукциин өөрынь үнэ сэн хямдаруулха талаар уялгануудаа дүүргэхэ гээшэ совет болон ажахын бүхы органуудай, ажалша коллектив бүхэнэй эгээл түрүүшынь уялга болоно.

Түсэблэгдэдэг экономикын эрхэ байдалда энэ табан жэлэй зорилгонуудые шиидхэлгэ — ерээдүй тухай анхарал оролдолгоһоо таһаршагүй юм.

1986—1990 он болотор, мүн 2000-дахи он болотор удаан болзорто экономическа ба социальна хүгжэлтын гол шэглэлнүүдэй проект табиха талаар правительство мүнөө үедэ хүдэлнэ. Гурбан мянгадахи он болотор манай ороной экономикын гол хараа замуудые тодорхойлхо бологдоно. Бэлдэгдэжэ байгаа дурадхалнуудай тодорхой удха тухай хэлэхэнь мүнөө дээрээ эртэ. Гэбэшье ороной үйлэдбэрилгын хүсэнүүдые шэнэ шатада гаргаха, ажалай бүтээсые ехээр дээшэлүүлжэ, совет хүнүүдэй ажабайдалай хэмжээе нилээд һайжаруулха, тэдэнэй материальна ба оюун бодолой эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые бүри хүсэдөөр хангаха тухай хөөрэлдөөн болохо гэжэ ойлгосотой. Арбан хоёрдохи табан жэлэй түсэбые бүридхэн табилгада имагтал иимэ хараатайгаар бидэ хандан\абди. Тэрэ хадаа удаан болзорой хараа зорилгонуудта гол үүргэ дүүргэхэ, үйлэдбэридэхи гүнзэгы ехэ хубилалтануудай эхин болохо, эрдэм, техникын хүгжэлтэ дэбжэлтые түргэдхэһэнэй, ороной үйлэдбэриин жасануудые шэнэлһэнэй, техническэ хэмжээе дээшэлүүлһэнэй ба ажалай зэр зэмсэгүүдэй шанарые һайжаруулһанай үндэһөөр тэрэниие эршэ түгэсөөр хүгжөөлгэдэ шиидхэхы хубилалтын табан жэл болохо ёһотой.

Һүүлэй үедэ партиин Центральна Комитет ба правительство энэ талаар хэдэ хэдэн шухала шиидхэбэринүүдые баталан абаһан байгаа. Гэбэшье гол хүдэлмэри үшөөл урдамнай. Үйлэдбэриие үндэлээрнь оньһожоруулга ба автомадаар хангалга, промышленна роботуудые олоор хэрэглэлгэ, автомат-түхеэрэлгэнүүдые нэбтэрүүлгэ, электронно техникэ үргэнөөр хэрэглэлгэ, шэнэ конструкциин материалнуудые хэрэглэлгэ мэтэ эрдэм, техникын хүгжэлтэ дэбжэлтын шухала шэглэлнүүдтэ анхарал хандуулагдаха байна.

Арадай ажахын һалбаринуудай байгууламжые нарижуулан һайжаруулга хадаа үйлэдбэриин ашаг үрые дээшэлүүлгэдэ туһа нэмэри болохо ёһотой. Эрдэм, техникын хүгжэлтэ дэбжэлтын ябасые тодорхойлдог һалбаринууд булюу түргэнөөр хүгжөөгдэхэ байна.

Эрдэм, техникын түрүү арга боломжонуудые шэнэ үеын машина, олон түхеэрэлгэнүүдые бүтээхэдээ бэелүүлхэ уялгатай машина бүтээлгын үүргэ дээшэлүүлэгдэхэ болоно. Машина бүтээлгын комплекс хадаа мүнөөнэй экономикын, тэрэнэй эршэ түгэс ба ашаг үрэтэй хүгжэлтын гол хүбинь болохо, арадай бүхы ажахын техникые һэльбэн шэнэдхэлгэдэ эдэбхитэй нүлөө үзүүлхэ ёһотой.

Промышленностиин базова һалбаринууд болохо туладань металлургиие болон химиие саашадань хүгжөөхэ, техникэ һэльбэн шэнэлхэ хэрэгтэ ехэ зорилгонууд табигдана. Элшэ хүсэнэй программын ёһоор ороной түлишын-элшэ хүсэнэй ажахы хүгжөөгдэхэ, нарижуулан һайжаруулагдаха байна.

Түүхэй эд, материалнуудые түлишэ ба элшэ хүсэ алмаха, нөөсэнүүдые багаар хэрэглэдэг ба үлөөдэһэгүй арга технологи үргэнөөр хэрэглэхэ, хоёрдохёо хэрэглэгдэхэ нөөсэнүүдые үйлэдбэридэ хабаадуулха гээшэ тон шухала удха шанартай хэрэг байһан зандаа. Арбан хоёрдохи табан жэлдэ национальна доход абаха ябадалда элшэ хүсэ ба металл ехээр гаргашалгые хараа байса доошолуулгые туйлаха ёһотой.

(Эхин. Түгэсхэлынь 2-дохи нюуртa).

КПСС-эй ЦК-гай апрелиин Пленумэй тэрээн дээрэ партиин ба гүрэнэй ажабайдалай гол шухала асуудалнуудаар абтаһан шиидхэбэринүүдэйнь тодорхойлхы нүлөөн доро СССР-эй шэнэ зарлалай Верховно Соведэй түрүүшын сесси үнгэржэ байна гээшэ гэжэ Г. А. Алиев хэлэбэ. Пленум дээрэ К. У. Черненкын хэлэһэн үгэ хадаа совет хүнүүдэй, бүхы дэлхэйн олониитын гол анхаралые татанхай байна. Совет засагай дээдын зургаанай хүдэлмэриие, мүнөөнэй шатадахи Соведүүдэй бүхы системые һайжаруулгын зорилгонууд тус үгэ соо тодорхойлогдоо, һургуулиие хубилган шэнэлэлгэ ба тэрэниие бэелүүлгын онол арганууд тушаа политическэ гүнзэгы сэгнэлтэ үгтөө. КПСС-эй саашанхи ажал ябуулгын шэглэлнүүд харагдаа. Тусхай удха шанартай политическэ документ, арад зоной ажаһуудалые һайжаруулха тушаа, амгалан байдалые оршон байгуулха тушаа, социалис Эхэ оронойнгоо һалбаран мандалга тушаа партиин саг үргэлжэ оролдожо байдагай үнэншэмэ гэршэ гээшэ гэжэ коммунистнууд ороной бүхы ажалшад нүхэр К. У. Черненкын үгые сэгнэн абаа.

Мүнөө сесси дээрэ КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь К. У. Черненкые СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшээр һунгаһан ушарые совет хүн зон халуунаар һайшаана. Түрэл ленинскэ партидаа арад зоной хизааргүйгөөр этигэдэг байһаниинь, хүсэл эрмэлзэлэйнь ухаан бодолтоёо батаар нэгэдэжэд байһаниинь гүрэн түрын шухала энэ үйлэ хэрэгтэ, бүгэдэ арадай һайшаалда ялас гэмээр харагдана ха юм. Нүхэр К. У. Черненкын ажаллаха ба хүн талынь эрхим шанарые, мүн коммунис байгуулалтын агууехэ хэрэгтэ политическэ сэсэн бодолоо, эмхидхэлшэ бэлигээ дууһыень зорюулдаг байһые зоной мэдэрһэн ябадал эндэ харагдаба. Совет гүрэнэй толгойлогшын тушаалда һунгагдаһантайнь дашарамдуулан, К. У. Черненкые элидхэлшэ үнэн зүрхэнһөө амаршалаад, элүүр энхые, арадай аша туһада эб найрамдалай социальна дэбжэлтын түлөө олон янзын ажал ябуулгаяа эрхилхэдээ ехэ амжалтануудые туйлахыень хүсэбэ.

Саашань элидхэлээ үргэлжэлүүлхэдээ, апрелиин Пленум хадаа юрэнхы эрдэмэй ба мэргэжэлэй һургуулиие хубилган шэнэлэлгын проектые зүбшэн хэлсэлгын дүнгүүдые апрелиин Пленум хаража үзөөд, таатай тогтоол баталан абаа гэжэ Г. А. Алиев онсолбо.

КПСС-эй XXVI съездын, КПСС-эй ЦК-гай июниин (1983 он) ба февралиин (1984 он) Пленумүүдэй заабаринуудһаа уламжалан, хүгжэлтэ түгэс социализмын оршондохи арадай гэгээрэлые, мүн эдир халаанай хүмүүжэлгые нарижуулан һайжаруулгын стратегическэ программые парти зохёон тунхаглаа гэжэ элидхэлшэ үргэлжэлүүлбэ. Энэ программа хадаа совет хүн бүхэнэй совет бүлэ бүхэнэй аша туһада, ороной социально-экономическа ба оюун ухаанай дэбжэлтын туйлдаа хүрэһэн эрилтэдэ зохисотой байна.

Мүнөө парти арад хоёрой хүдэлмэриин гол удха хадаа

ЮРЭНХЫ ЭРДЭМЭЙ БА МЭРГЭЖЭЛЭЙ ҺУРГУУЛИИЕ ХУБИЛГАН ШЭНЭЛЭЛГЫН ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД ТУХАЙ

КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо, депутат Г. А. АЛИЕВАЙ элидхэлһээ

хүгжэлтэ түгэс социализмые нарижуулан һайжаруулга болоно. Энэ хадаа социальна бодото байдалай бүхы талые гүн ехээр хубилгана, хүдэлмэрилэгшэ бүхэнэй юрэнхы эрдэмдэ, мэргэжэлэй бэлэдхэлдэ мүн тэрэнэй моральна шэнжэ шанарта, зохёохы шадабариинь ургалтада шэнэ эрилтэ табихые баадхана бшуу. Ондоогоор хэлэбэл, болбосоронги социализмые нарижуулан һайжаруулга болбол совет хүниие хүмүүжүүлэн болбосоруулгатай таһаршагүй холбоотой байха юм. Тиихэдээ хүн гээшэ имагтал үйлэдбэриин хүсэн бэшэ, мүн эдэбхитэй шударгы эрхэтэн оюун ухаанайнгаа талаар баян, сэбэр һайхан һэшхэлтэй, ёһотойл хүн гэжэ харагдаха зэргэтэй. Мүнөөдэр хүмүүжүүлгын бүхы системэ энээндэл бүхы хүсэеэ хандуулха ёһотой, шэнэ социалис ёһоной хүниие бүрилдүүлгын хүдэлмэриин гол һудаһан эндэл сохилно гээшэ.

Энэ хүдэлмэри хүнэй үхибүүн наһанда, бүлэ соо, һургуулида эхилдэг гээшэ. Тиимэл хадань үзэл сурталай ябуулгые нарижуулан һайжаруулгын асуудалнуудые хаража үзэхэ зуураа КПСС-эй ЦК-гай июниин (1983 он) Пленум хадаа тон түрүүн шиидхэхэ зорилгонуудай нэгэн гэжэ сэгнэн юрэнхы эрдэмэй ба мэргэжэлэй һургуулиие хубилган шэнэлэлгэ тушаа асуудал табяа һэн. Тэрэнэй гол зорилго ямар бэ гэхэдэ, һуралсалай болон хүмүүжүүлгын бүхы хэрэгүүдые, залуу үетэниие ажабайдалда, ажалда бэлдэлгые үндэһөөрнь һайжаруулга болоно. Тиихэдээ тон һайнаар, найдамтайгаар нүхэр К. У. Черненкын хэлэгшээр, «имагтал ахамад үетэнэй дүршэлые халан шудалха бэшэ, мүн өөһэдынгөө туйлалтануудаар баяжуулжа шадаха бэлэдхэл» тухай хэлэгдэнэ.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгын гол шэглэлнүүдые тодорхойлходоо, совет арадай гэгээрэлэй баян дүршэлдэ туйлалтануудта КПСС түшэглэһэн байха. Дэлхэйн соёл болбосоролой орьёл өөдэ хурдан түргөөр дабшалтада, түрүүшын социалис гүрэнэй экономическа болон социальна бурьялма дэбжэлтэдэ арадай гэгээрэл сэгнэшэгүй үүргэ дүүргэһэн байна. Хүн зоной гэгээрхэ, оюун ухаанайнь хүгжэхэ, ажалша хүнэй бэлиг шадабариин зохёохы хүсэнэйнь һалбарха ябадалда социализмын хэһэн юумые ниитын ямаршье ондоо байгуулалта хээгүй юм, хэжэ шадахашьегүй гэжэ элидхэлшэ тэмдэглэбэ.

Өөрынгөө ажал ябуулгада зарим тэды дутагдалтайшье һаа, совет һургуули һайн һайхан үүргээ мүнөөшье амжалтатайгаар бэелүүлжэ байдаг ааб даа. Гэхэтэй хамта ерээдүйгөө научнаар түсэблэдэг үглөөдэрэйнгөө эрилтые уридшалан харадаг, ушар мэдэнгээр тэрээндэ бэлдэдэг шадабаряараа манай парти хододоо илгардаг байгаа юм. Тиимэлээ КПСС-эй Центральна Комитет хадаа арадай гэгээрэлэй шиидхэгдэхээр болоһон гол шухала асуудалнуудые шэнжэлээд, һуралсал хүмүүжүүлгэ хоёрые алишье талаарнь тэнсүүлэн хараһан шэнэ ёһоной реформын проект зохёожо тунхаглаа гээшэ һэн. Энэ реформо хадаа нэгэ шугамта, ажалай политехническэ һургуули тушаа ленинскэ бодолые мүнөө үеын байдалда тааралдуулан, тэрэниие удаа дараалан хүгжөөнэ, обществын хүмүүжүүлхы бүхы хүсые нэгэдүүлхэ арга олгоно, һургуулиин байгуулалтын шухала шанартай асуудалые шиидхэлгэдэ зохёохы ёһоор хандадаг болгожо, хүн зоной оюун ухаае гэгээрүүлхэ гуримые\ мнай баяжуулна.

Дүрбэн тэгшэ хүниие хүмүүжүүлхэ гэһэн КПСС-эй программна үндэр зорилгые бэелүүлгэдэ хүбүүд, басагадай научна, марксистско-ленинскэ үзэл бодолые бүрилдүүлгэ түрүүшын һуури эзэлхэ ёһотой. Һургуули хадаа шабинарайнгаа ухаан бодолдо коммунис этигэлэй бата бэхи һуури табиха, интернационализмын, арадуудай аха дүү ёһоной хани барисаанай оршон байдалда тэдэнээ хүмүүжүүлхэ, манай олонациональна Эсэгэ орониие хэзээдэшье хамгаалхаар бэлэн байдаг патриодууд болгон хүмүүжүүлхэ зэргэтэй. Бидэнэй үмэнэ ажабайдалай табижал байдаг үндэр эрилтэнүүдэй хэмжээгээр эдир үетэниие коммунис ёһоор хүмүүжүүлгын бүхы хүдэлмэриие үргэхын тула, партида, арад зондоо тон лэ үнэн сэхэ, ажалша, эрэлхэг зоригтой хүнүүдые бэлдэхын тула реформо хадаа бүхы хэрэгтэй арга боломжонуудые олгохо юм.

Һуралсалые үйлэдбэриин ажалтай холбохо гэһэн совет һургуулиин ленинскэ ёһо гуримые болбосоронги социализмын байдалтай, тэрэниие нарижуулан һайжаруулгын зорилгонуудтай зохилдуулан, мүнөө зүбшэн хэлсэгдэжэ байһан документ улам тодоруулжа үгэнэ. Тэрээн соо хараалагдаһан хэмжээ ябуулгануудые бэелүүлгэ хадаа һургуулида һуралсалай болон хүмүүжүүлгын хүдэлмэриие бодото үйлэдбэритэй гүйсэдөөр холбохо арга олгожо, һургуулида ганса нэгэн үзэгдэл байһан ажалые саг үргэлжын болгохо, һургуулиин ажабайдалай юрын лэ хуби байһан юумые гол хэрэгүүдэй нэгэн болгохо юм.

Энэ хадаа манай залуушуулай социальна ургалтын бүхы ябадалда тусхайта ехэ удха шанартай байха болоно. Ажалда дурлуулан хүмүүжүүлгэ гээшэ хүнэй хүн бэеын тон шухала шанарые хүмүүжүүлгэ, обществыншье ажабайдалай, ами аминдаа хүнүүдэйшье ажабайдалай гол үндэһэн байгуулга мүн. Хүн гээшэ имагтал арадай аша туһада, Эсэгэ оронойнгоо аша туһада хэһэн ажалаараа эрхэтэн болоһо тодорхо ёһотой юм. Социализм — ажалшадай, общество, тиимэһээ эндэ имагтал ажал гээшэ хүнүүдэй хүндые, нэрэ түрые, шадалайнь зэргые тодорхойлдог. Энэ хадаа манай социальна үнэн ябадалай ёһо гурим, тиимэһээ энэмнай хэлбэришэгүй юм.

Реформо хадаа ажалай талаар хүмүүжүүлгые шангадхалгада совет һургуулиин анхаралые хандуулна. Тэрэнэй ёһоор залуушуулай бүгэдэ ниитын дунда эрдэм дээрэ бүгэдэ ниитын мэргэжэлэй һуралсал нэмэгдэжэ, тэрээндэ шэлжэн оролго хангагдаха зэргэтэй. Хамаг залуушуулда, тэрэ тоодо юрэнхы эрдэмэй дунда һургуулиие дүүргэжэ байгшадта үшөө ажаллажа эхилхэһээнь түрүүн ямар нэгэн мэргэжэл заатагүй шудалуулдаг болохо зорилго табигдана. Энэ хадаа социальна томохон туйлалтамнай болоно, имагтал арадай ажахыда кадрнуудые бэлдэлгын хэрэгые һайжаруулжа үгэхэ бэшэ, харин ажал хэхэ дурые залуу хүнүүдэй мэдэрэлдэ шэнгээжэ, наһанайнгаа ябадалые зүбөөр зохёоходонь туһалха, юрэнхы эрдэмэй һургуулиин социальна үүргые хараа байса баяжуулха юм.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгэ хадаа техническэ мэргэжэлэй һуралсалай зургаануудай нэрэ хүндые, удха шанарые хараа байса үргэхэ байха гэжэ элидхэлшэ онсолон тэмдэглээ. Гүйсэд бэшэ дунда һургуули дүүргэһэн һурагшадые техническэ мэргэжэлэй училищинуудта абалга хоёр дахин ехэ болохо жэшээтэй. Эрдэм-техникын дэбжэлтэһээ мүндэлжэ байһан шэнэ мэргэжэлнүүдээр хүдэлмэришэдые бэлдэлгэ үргэдэхэ юм. Нэгэл тухэлэй һургуули — «техническэ мэргэжэлэй дунда училищи» байха.

(Эхин. Түгэсхэлынь 2-дохи нюуртa).

СССР-эй арбан нэгэдэхи зарлалай Верховно Соведэй нэгэдэхи сесс

СААШАНХИ АЖАЛ ЯБУУЛГА ТУХАЙГАА

СССР-эй МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ МЭДҮҮЛГЭ

[Түгэсхэл. Эхининь 1-дэхи нюурта].

Министрнүүдэй Совет капитальна барилгые нарижуулан һайжаруулха хүдэлмэри үргэлжэлүүлхэ байна. Эндэ болохотой һайн зарим хараа шэглэлнүүд бии. Гэбэшье капитальна һомололгонуудые үрихэ ябадалые усадхан зайсуулха, объектнүүдые барилгын болзорые хороохо ба дүүргэгдээгүй барилгын хэмжээе нормодо хүргэхэ хэрэгтэй. Техникэ һэльбэн шэнэлэлгэдэ, хүдэлжэ байгаа предприятинуудые һэргээн шэнэдхэлгэдэ капитальна һомололгонуудай ехэхэн хубинь зорюулагдаха юм.

Үйлэдбэрилгын хүсэнүүдые бодомжотой зүбөөр тараан тодхолго, бүхы союзна республиканuудай экономикые саашадань хүгжөөлгэдэ, хэзээ хэзээнэйхидэл, тон ехэ анхарал хандуулагдаха территориально-үйлэдбэриин комплекснууд түсэбэй ёһоор хүгжөөгдэхэ. РСФСР-эй Хара бэшэ хүрьһэтэй нютагуудые хүгжөөхэ программа бэелүүлэгдэжэ үргэлжэлүүлэгдэхэ. Байгал-Амарай түмэр замай оршондохи байгаалиин баялигуудые ашаглан хэрэглэхэ талаар ехэ хэмжээнэй хүдэлмэри ябуулагдаха.

Транспортын хүдэлмэриие һайжаруулха, материально-техническэ хангалгын гуримые нарижуулан һайжаруулха, үйлэдбэриие хангадаг бүхы һалбаринуудые хүгжөөхэ талаар хэдэ хэдэн нэмэлтэ хэмжээнүүдые үнгэргэхөөр правительство хэраална. Тэдэнэй ажал ябуулгын шанарһаа эмхитэй хүдэлмэри, эсэсэй эсэстэ бүхы арадай ажахын ажал ябуулгын ашаг үрэ ехэтэ дулдыдадаг.

Ороной үйлэдбэрилгын хүсэнүүдые хүгжөөхэ талаар орёо ехэ зорилгонуудые шиидхэхын тула залан хүтэлбэрилгые нарижуулан һайжаруулха хэрэгтэй. Арадай ажахын улам ургажа байгаа эрилтэнүүдтэ экономико хүтэлбэрилгын гуримые ба онол аргануудые таарaлдуулха арга олгохо хоорондоо холбоотой хэмжээнүүд бэлдэгдэжэ, бэелүүлэгдэхэ байна.

Энэмнай хойшолуулашагүй хэрэг. Юуб гэбэл, арбан хоёрдохи табан жэлэй эхилтэр орон дотор ажахы эрхилэлгын онол арганууд нарижуулан һайжаруулагдаха ёһотой. Шэнэ шиидхэбэринүүд ба хандалганууд бүхы талаһаа бодогдожо үзэгдэхэ, бодото дээрээ наринаар шалгагдаха ёһотой гэжэ ойлгосотой. Энэ зорилгоор хэдэ хэдэн экономическа туршалганууд үнгэргэгдэнэ.

Демократическа централизмын хоёр талые хүгжөөхэ гээшэ гол шухала гэжэ правительство хараада абана. Нэгэ тээһээ сэхэ бэелүүлэгдэдэг захиргаае нютагай органуудай үйлэдбэриин нэгэдэлнүүд болон предприятинуудай ажахын талаар бэеэ дааха, үүсхэл гаргаха хэрэгтэй таарaлдалые үргэдхэхэ, хүдэлмэриин эсэсэй үрэ дүнгүүдэй түлөө тэдэнэй харюусалгые шангадхаха, тэрээнтэй хамта нэгэ тээһээ хүтэлбэрилгые бэхижүүлхэ ёһотой.

Эмхидэл ба гурим, шанга журам мүнөө хэзээ хэзээнэйхиһээ шухала болонхой. Гүрэнэй түбэй аппарат бодото һайнаар, зохёохы ёһоор хүтэлбэрилгын жэшээ харуулха зэргэтэй гэжэ правительство тоолоно.

Шэнэ юумые саг соонь дары хадуун ажаглаха, эхилһэн хэрэгээ заатагүй хүсэндэнь хүргэхэ, хэрээгы хойрог, албан захиргаанай тала баримталдаг, нютагай илгаа гаргадаг ябадалтай эрид шууд тэмсэхэ, парти болон правительствын директивэнүүдэй эрхэ бэшэ дүүргэлгые хангаха гээшэ тэрэнэй хүдэлмэрилэгшэдтэ табигдаха мүнөөдэрэй эрилтэ болоно.

Нүхэд депутадууд!

Социалис экономико хүгжөөлгэ хадаа эсэсэй эсэстэ арадай ажабайдалай бүхы талые һайжаруулха гэһэн манай ленинскэ партиин дээдын аад, һайн һайхан зорилгын хубинь болоно бшуу.

Хүн зоной янза бүриин, ургажа байгаа хэрэглэмжые хангалгада таһалагдадаг ниитын баялиг жэл бүхэндэ арьбажажа байнхай. Совет хүнүүдые соёлой болон оюун сэдьхэлэй, мүн материальна талаар гүйсэд дүүрэнээр хангажа байхын тула гүрэнэй зөөриие хэрэглэхэ гээшэ саашанхи гол шэглэл болохо зэргэтэй.

Эдеэ хоолой программые дүүргэхын тула хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалгые удаа дараалан һайжаруулхын тула правительство шухала хэмжээнүүдые абаха байха.

Хүдөө ажахын материально-техническэ үндэһэ һууриие бэхижүүлхын, орооһо болон бусад эдеэ хоолой ургамалнуудые үйлэдбэрилгые ехэ болгохын, мал ажалые, агропромышленна комплексын бүхы һалбаринуудые хурданаар хүгжөөхын, тэрээндэ һомологдоһон зөөриин ашаг үгэлгые дээшэлүүлхын тула бидэ хамаг хүсэеэ саашадань улам эршэтэйгээр зорюулха ёһотойбди.

Хүдөө нютагуудай байдалые социальна талаар хубилгахын тула үшөө ехэ юумэн хэгдэхэ зэргэтэй. Эдэ асуудалнууд республиканска болон нютагуудтахи органуудай, зохихо министерствэнүүдэй ба албан зургаануудай гол анхарал доро байха ёһотой.

Арадай хэрэглэлэй эд бараа үйлэдбэрилгые болон хангалгын системые хүгжөөлгын комплексно программа зохёолго, тэрэниие амжалтатайгаар бэелүүлгэ хадаа ехэ шухала зорилго мүн болоно. Промышленна эд бараагаар дэлгүүрые хангаха талаар һүүлэй жэлнүүдтэ яһала урагшатай алхам хэгдээ. Ажаһуудалые хангалгын материально-техническэ үндэһэ һуури бэхижүүлэгдэжэ байна. Хүн зоной сүлөө сагаа, амаралтаа бэедээ аша туһатайгаар хэрэглэхэ арга боломжонууд үргэдэнэ.

Совет хүнүүдэй соёлой хэмжээнэй, олзо болон материальна хангалгын ургажа байһан үе сагта хүн зондо дурадхагдаха эд бараанай ба хангалгын шанарые, янза түхэлые һайжаруулха зорилго нэн түрүүлэн табигдана. Энэ ушар түбэй болон нютагуудтахи ажахын органуудай ажал ябуулгада залан шууд, нэтэрүүгээр нэбтэрүүлхэ эрилтэ табина бшуу.

Хүн зониие һайн гэр байраар хангаха, городой болон коммунальна ажахые, ниитын транспортые хүгжөөхэ, оршон тойрондохи байгаалиие хамгаалха асуудалнуудта правительство өөрынгөө анхаралые саг үргэлжэ хандуулжа байха.

Элүүрые хамгаалгын гүрэнэй системые саашадань нарижуулха, тэрэнэй материально-техническэ үндэһэ һууриие бэхижүүлхэ, хүн зониие медицинскэ талаар хангалгын шанарые дээшэлүүлхэ, дайнай болон ажалай ветерануудай материально-ажаһуудалай эрхэ байдалые һайжаруулха хэмжээнүүд бэелүүлэгдэхэ байна.

Урданайхи шэнгээр үхибүүд тушаа, ургажа ябаа үетэн тушаа буурашагүй анхарал оролдолго гаргагдаха юм. Тэрэнэй бодото шэнэ жэшээ хадаа юрэнхы эрдэмэй ба мэргэжэлэй һургуулинуудые хубилган шэнэлэлгэ болоно. Залуушуулай эрдэм шудалалгын, эрхэтэн ёһоор хүмүүжүүлгын шанарые дээшэлүүлгэ, тэдэниие ажабайдалда, ажалда бэлдэлгые үндэһөөрнь һайжаруулга хадаа хубилган шэнэлэлгын гол зорилгонь болоно гээшэ.

Совет хүнүүдэй зан заншалай, оюун бодолой болбосоролой баялигые арьбадхан, үргэнөөр хэрэглэхын, соёл болон искусствые хүгжөөхын тула правительство али болохо туһаламжа үзүүлжэ байха.

Социальна асуудалаар эрхилэгдэхэ правительствын бүхы ажал ябуулга хадаа обществын аша туһын түлөө бүхы эрхэтэдэй бэлиг шадабаряа гүйсэдөөр хүгжөөхэ арга боломжо байгуулха хэрэгтэ зорюулагдаха юм. Тэрэшэлэн энэмнай совет эрхэтэн бүхэн үнэхөөрөө, арга шадалаараа ажаллаха гэһэн удхатай. Хэһэн ажалай хэмжээгээр түлбэри тогтоохо гуримые бидэ саашадань бэхижүүлхэ, хүдэлмэриин түлөө хүн бүхэниие, коллективые урмашуулдаг онол аргые нарижуулха байнабди.

Ажабайдалай ашаг баялигые хубаарилга хадаа хододоо, бүхы талаараа социалис байгуулалтын эрилтэдэ, манай совет ажабайдалай ажаллахы зан заншалда наринаар зохин таараха зэргэтэй.

Партиин болон гүрэнэй социально-экономическа политикые залан шууд бэелүүлгэ хадаа түгэс хүгжэһэн социализмые улам нарижуулха замаар дабшан, совет обществын бүхы талаараа дэбжэлтые хангаха байна бшуу.

Нүхэд депутадууд!

Коммунис партиин Центральна Комитедэй ба Советскэ правительствын гадаадын политическэ ажал ябуулгань эб найрамдал тухай арадуудай аюулгүй байдал тухай анхарал оролдолгоор, социализмын үндэр ёһо гуримаар хүтэлбэрилэгдэнэ.

«КПСС-эй һүүлэй съезднүүдэй шиидхэбэринүүдээр тодорхойлогдоһон мүнөөнэй түүхэтэ үе сагта бэелүүлэгдэхэ эб найрамдалай ленинскэ политикын гол хараанууд совет арадай, үнэндөө, дэлхэйн бусад арадуудай үндэһэн эрмэлзэлдэ харюусажа шадана. Энэ политикаһаа бидэ алхамшье сухарихагүйбди гэжэ бидэ эрид шууд мэдүүлнэбди» гэжэ Константин Устинович Черненко онсолон тэмдэглээ һэн.

Ээрхэг түримхэй империалис хүсэнүүдэй гэмээр боложо дэлхэй дээрэхи байдалай эрид муудан хурсадаһан ушараар ехэтэ һанаагаа зобожо байһанаа мэдүүлэн, үнгэрһэн жэлэй барагдаха үеэр манай гүрэнэй, тэрэнэй хани холбоото оронуудай аюулгүй байдалай эрхэ нүхэсэл хангаха, уласхоорондын байдалые һайжаруулха тээшэнь хубилгаха талаар шухала алхамуудые хэхэ хараа шэглэлээ үргэлжэлүүлхыень СССР-эй Верховно Совет правительстваада даалгаһан байна.

Ядерна дайнай аюулһаа хүн түрэлтэниие аршалан абарха, эб найрамдалые бэхижүүлхэ, бүхы оронуудай хоорондо адли тэгшэ харилсаа холбоо хүгжөөхэ талаар шэглүүлэгдэһэн политика бодотоор бэелүүлэн, правительство энэ хараа шэглэлээ саашадаашье хэлбэришэгүйгөөр баримталха байна.

СССР хэн нэгэнэй аюулгүй байдалда халдан орохогүй, бүхы оронуудтай амгалан тайбанаар ажаһуухые хүсэнэ гэжэ энэ үндэр трибуна дээрэһээ батадхахыемни Совет правительство намайе этигэмжэлэн түлөөлбэ. Өөһэдыгөө хамгаалха талаар бидэнэй бэелүүлжэ байһан хэмжээнүүд хадаа сэрэгэй-стратегическэ хүсэнүүдэй тэнсүүриие буруу һургэхэ гэһэн США-гай ба НАТО-гай бусад оронуудай дай жүрөөдэһэн бүлэгөөрхидэй гүтамшаг муухай һэдэлгэнүүдтэ зүрюугээр абтаһан харюу болоно. Али бүхы эрхэ байдалда хүсэнүүдэй тэнсүүри хангагдаха ёһотой гэжэ бидэ мэдүүлнэбди. Бидэнэйшье, манай ханинар болон союзнигуудайшье аюулгүй байдал найдамтайгаар хангагдахал!

Өөһэдыгөө хамгаалха хүсэ шадалаа бэхижүүлхэ тухай ёһотой анхарал оролдолго гаргаха зуураа, дэлхэй дээрэ сэрэгэй-стратегическэ хүсэнүүдэй тэнсүүриин тон бага хэмжээндэ байлгагдахынь тула правительство бүхы юумэ хэхэ байна. Адли тэгшэ эрхын, аюулгүй байдалай гол ёһондо үнэн зүбөөр үндэһэлэн, буу зэбсэгүүдые хизаарлаха, хороохо талаар таарамжатай хэмжээнүүдые бэелүүлхэ тухай үгээ ойлголсохоор бэлэмди.

США шэнэ ракетэнүүдээ Баруун Европодо тараан тодхожо эхилхэдээ, гансал дундуур зайда хэрэглэгдэхэ ядерна буу зэбсэгүүдээр бэшэ, харин стратегическэ ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдээр үнгэргэгдэжэ байһан хөөрэлдөөнүүдтэ һаад ушаруулһаниинь мэдээжэ. Хэрбээ американ талын эндэ тохёолдуулжа байһан бэрхэшээл түбэгүүдые усадхан зайсуулжа, урдын байдалые тэхэрюулээ гээшэ һаань, хөөрэлдөөнүүдые һэргээхэ, эдэ асуудалнуудаар али алиндань таарамжатай, үгээ ойлголсолхо арга олгохо байна.

СССР-эй Верховно Соведэй даалгабаритай зохилдуулжа, правительство ядерна буу зэбсэгтэй бүхы гүрэнүүдэй правительстванuудта уридшалан мэдээсэгдэһэн тодорхой ба бодото дурадхалнуудай үндэһөөр ядерна буу зэбсэгүүдые бүтээн гаргалгые зогсоохо харгы замуудые бэдэрхэ юм.

Замбуулинай дайдада буу зэбсэгүүдые бүтээн гаргалгые зайсуулан сараха асуудалай шухала удха шанартай, дары шиидхэгдэхэ ёһотой байһыень хараада абажа, буу зэбсэгүүдые замбуулинай дайдада бүтээн гаргалгын аюулай зайсуулагдахын тула правительство хүсэлэл оролдолгонуудаа эдэбхижүүлхэ, бии байгаа бүхы арга боломжонуудаа хэрэглэхэ байна.

Буу зэбсэгүүдые бүтээн гаргалгые болюулха, уласхоорондын байдалые һайжаруулха, түгшүүрилые һуларуулха талаар шэглүүлэгдэһэн манай дурадхалнууд баруунай оронуудта мэдээжэ. Тэдэнэрһээ бүтэмжэтэй харюу абахые хүлеэнэбди. Ядерна дайнай аюулһаа хүн түрэлтэниие аршалан абархын тула тэдэнэй хоорондохи харилсаанай тодорхой ёһо гуримуудые хамтаараа мэдэрхэ тухай ядерна буу зэбсэгтэй гүрэнүүдэй үгээ ойлголсолго онсо удха шанартай байха бшуу.

Константин Устинович Черненкын мартын 2-то хэлэһэн үгэ дотор найруулагдаһан энэ шухала дурадхалай эб найрамдалта шэнжэнь мэдээжэ. Энээн тухай үгээ ойлголсолго бүхы арадуудай аша туһада харюусаха байна.

Бүхы социалис оронуудтай али бүхы харилсаа холбоогоо хүгжөөлгэдэ правительство гүнзэгы ехэ, һуларшагүй анхаралаа саашадаашье хандуулха, социалис хани нэгэдэлтэ гүрэнүүдтэй аха дүү ёһоной холбоогоо бэхижүүлхэ байһаниинь ойлгосотой. Орон бүхэнэй бэеэ даһан байдалые, аша туһые, онсо шэнжэнүүдые гүйсэд дүүрэнээр хүндэлхэ уг зорилгонуудаймнай, үзэл суртаалаймнай нэгэн адли байлга Коммунис партиин ба Совет гүрэнэй политикада онсо һуури эзэлхэ юм.

Социалис хани харилсаата оронуудай нэгэдэлые, тэдэнэй жагсаалые манай арадуудай хамтын агуухэ баялиг мэтээр сахихабди, бэхижүүлхэбди. Эб найрамдалай ба социальна дэбжэлтын түшэг тулгуури болохо тэдэнэй хараа байдалые бэхижүүлгэдэ али болохоор туһалхабди. Энэ хадаа правительствын гадаадын политическэ ажал ябуулгын нэрэ хүндын хэрэг зандаа үлэхэл.

Варшавска Договорой гэшүүн-гүрэнүүдэй политическэ ба оборонно холбоое бэхижүүлгын асуудалнууд, Экономическа Харилсан туһалалсалгын Соведэй гэшүүн-оронуудай хоорондохи экономическа харилсаае саашадань үргэдхэн гүнзэгырүүлгын зорилгонууд манай гол анхаралда табигдаха байна.

Эгээл дээдэ хүтэлбэрилэгшэдэй хабаадалгатайгаар СЭВ-эй гэшүүн-оронуудай экономическа зүблөөнэй үнгэргэгдэхээр байһан ушар аха дүү гүрэнүүдэй харилсаа холбооной ашаг үрые дээшэлүүлхэ юм. Хани харилсаата оронуудай урда бүри үргэн ехэ хараа түсэбүүдые, арга боломжонуудые тэрэнэй нээхэ байһандань, үндэһэ баримтатайгаар этигэжэ болоно.

Советскэ Союз уласхоорондын эмхинүүдэй, нэн түрүүн ООН-ой ажал ябуулгада урдынхидал мэтэ үүсхэл эдэбхитэйгээр хабаадаха, олон талын конференцинүүд ба хуралдаанууд дээрэ бүтэмжэтэй һайн хараа шэглэл баримталан бэелүүлхэ, тэдээн дээрэ али алиндаа таарамжатай үгээ ойлгосолго түйлахые оролдохо байна.

Уласхоорондын политикада эб найрамдалта нүлөө ехэтэй хүсэлэн болохо бүлэглэлнүүдтэ хабаададаггүй оронуудай хүдэлөөнэй һанамжада урдынхидал мэтэ анхаралтайгаар хандахабди гэжэ тэмдэглэхэ шухала.

Тэдэнэртэй али бүхы харилсаа холбоогоо үргэдхэн хүгжөөхөөр Советскэ Союзай бэлэн байлгада бүхы түбинүүдэй оронуудта саашадаашье хүртэжэ шадахал. Тиимэһээ хэр угһаа, олон жэлэй туршада Советскэ Союзай хани харилсаата, али алиндань ашатай туһатай холбоо барисаа тогтоодог гүрэнүүдтэ онсо анхаралай хандуулагдаха байһаниинь элитэ. Хүршэнэртэеэ харилсаа холбоогоо хүгжөөлгэ манай саг үргэлжын анхарал оролдолгын гэршэ жэшээ зандаа үлэхэ ёһотой. Тэдэнэртэй бултантайнь һайн харилсаа холбоо тогтоохые хүсэнэбди.

Адли тэгшэ эрхын, нэгэ нэгэнэйнгээ дотоодын хэрэгүүдтэ хамааралсахагүй байлгын, ямар нэгэн хашалта харшалалтагүйгөөр капиталис оронуудтай бүтэмжэтэй һайн, али алиндань ашатай туһатай харилсаа тогтоохо гэһэн Советскэ Союзай хараа шэглэлэй хубилашагүй байһые баталнабди.

Ядерна дайнай аюулые, юрэнхыдөө дайнай аюулые зайсуулан сарахые үнэн зүрхэнһөө оролдодог, дэлхэй дээрэ эб найрамдал бэхижүүлхые хүсэдэг, эб найрамдалай ба хүгжэлтэ дэбжэлтын аша туһада харилсаа тогтоохо гээшэ тон шухала удха шанартай гэжэ ойлгодог бүхы хүнүүдтэй хамтаржа ажаллахаар бэлэнмди.

* * *

Нүхэд депутадууд! Һунгуулиин кампаниин үедэ, тэрэнэй үрэ дүнгүүдтэ, һунгагшадай захяанууд дотор Коммунис партиин ба Совет гүрэнэй политическэ хараа шэглэлые гүйсэд һайшаажа байһанаа мэдүүлээд, манай Эхэ ороной хүсэ шадалые бэхижүүлхэ, эб найрамдалай ба уласхоорондын харилсаанай түлөө тэмсэлдэ хүсэлэл оролдолгонуудаа арьбадхаха гэһэн арад зоной хүсэл эрмэлзэл элирхэйлэгдээ. Баталагдан абтаһан правительствын бүридэл арад зоной хүсэл эрмэлзэлые бэелүүлхын тула бүхы хүсэ шадалаа, эрдэм шадабаряа, дүй дүршэлөө элсүүлхэ юм гэжэ таанадые найдуулхыемни зүбшөөгыт.

ЮРЭНХЫ ЭРДЭМЭЙ БА МЭРГЭЖ[ЭЛЭЙ] ҺУРГУУЛИИЕ ХУБИЛГАН ШЭНЭЛ[ЭЛГЫН] ГОЛ ШЭГЛЭЛНҮҮД ТУХ[АЙ]

[Түгэсхэл. Эхининь 1-дэхи нюурта].

Хубилган шэнэлэлгын онсо эрилтэ юун бэ гэхэдэ, һургуулида мэргэжэл шудалалгые һурагшадай юрэнхы эрдэмэй хэмжээнэй саашадаа дээшэлэлгэтэй, тэдэнэй оюун ухаанай алишье талаараа хүгжэхэ ябадалтай нягтаар холбохо хэрэгтэй.

Мэргэжэлэй бэлэдхэлые политехническэ һуралсалтай зүбөөр холболгын удха шанарые онсолон тэмдэглэхэ шухала. Эрдэм, техникын дэбжэлтын оршондохи политехническэ һуралсал хадаа ажалай хубилалтада ядахагүй, дүтэрхы, заримдаа тон шэнэ мэргэжэлнүүдые шудалха, өөрынгөө мэдэсые саг үргэлжэ һэльбэжэ байха горитойхон арга боломжые хүдэлмэрилэгшэдэ олгоно. Ажалай, мэргэжэлэй талаар һурагшадай бүхы бэлэдхэл хадаа юрэнхы эрдэмэй талаар бэлэдхэлые саашадань горитойгоор һайжаруулгын үндэһэн дээрэ байгуулагдаха ёһотой, ямар нэгэн мэргэжэлые шудалалга хадаа ажабайдалай харгы замуудһаа дуратайгаа шэлэхэ арга һурагшада олгохо, харин ямар нэгэн предмедые гүнзэгырүүлэн шудалхаар шэлэхэ зуураа нүгөөдэ бүхынүүдыень мүн лэ һайнаар үзэн ойлгохо шухала гэжэ хараалха — һургуулиин хүгжэлтөөр партиин хараа шугамай диалектикэ иимэ байна бшуу.

Юрэнхы дээрээ 120 миллион хүниие хабаадуулан, проектын зүбшэн хэлсэлгэ бодотоороо бүгэдэ арадай педагогическа зүблөөн болоо гэжэ дуулгаад, энэ зүбшэн хэлсэлгэдэ хабаадаһан бүхы эрхэтэдтэ, ажалша коллективүүдтэ, организацинуудта КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Верховно Соведэй ба Совет правительствын зүгһөө элидхэлшэ гүн ехэ баяр хүргэбэ. Политическэ гол шухала дүнгынь ямар бэ гэхэдэ, парти арад хоёрой хэлбэришэгүй нэгэдэлые гэршэлэн реформын зорилгонуудые, гол зүйлнүүдые нэгэн дуугаар совет хүнүүдэй һайшаалга мүн. КПСС-эй ЦК-гай июниин (1983 он) Пленумэй тобшололнуудай тон зүб байһые, ниитын хүгжэлтын гол шухала асуудалнуудые партиин саг соонь оложо, тэрэниие зүбөөр шиидхэжэ шададаг байһые түс зүбшэн хэлсэлгэ үнэншэмөөр баталан харуулаа.

Оруулагдаһан дурадхалнуудай зарим тэды тушаа элидхэлшэ саашадаа тогтоһон байна. Онсолбол, юрэнхы эрдэмэй һургуулиин байгуулалта тушаа, илангаяа арбанһаа арбан нэгэн жэл болотор һуралсалай болзорые һунаалга тушаа, мүн үхибүүдые зургаан наһанһаань һургадаг болохо тушаа һанал бодолоо андалдаан эдэбхитэйгээр болоһон байна. Туршалганууд, эрдэмэй тобшололнууд энэ шэнэ ёһо гуримай зүб байһанда этигүүлнэ.

Түрэл хэлээ шудалхынгаа хажуугаар, ород хэлые — үндэһэ яһатанай хоорондохи харилсаанай зэбсэг болгон, совет хүнүүдэй һайн дураараа абаһан, хани барисаанай ба аха дүүнэрэй хэлые гүнзэгырүүлэн шудалха асуудалнууд ехэ анхаралтайгаар зүбшэн хэлсэгдээ. Бүхы яһатанай хүнүүдые дэлхэйн соёл болбосоролой баялигуудта хамжуулан, ород хэлэн хадаа тон лэ социально-политическэ, соёл болбосоролой удха шанартай зүйл болонхой. Түүхэтэ энэ бодото байдалые үргэнөөр харуулан, дунда һургуули дүүргэгшэд бүхэнэй ород хэлые һайнаар шудалха хэрэгтэ тус документ үндэһэ баримта болоожо үгэхэ ёһотой. Энэ хадаа национальна хэлэнүүдтэ оройдоошье хаалта болохогүй, харин улам бүри тэдэниие баяжуулха, саашадань хүгжөөхэ ябадалда туһалха юм. Гэгээрэлэй болон соёл болбосоролой талаар манай ороной нацинууд, үндэһэ яһатанууд түсхай ямар эрилтэтэй байнаб гэжэ хараада абахые түс реформо хараалангхай.

Бүгэдэ арадай зүбшэн хэлсэлгын үедэ ороһон бусад дурадхалнуудые дайрахадаа, һургуулиин хэрэгые һайжаруулгын практическа хүдэлмэридэ гансаханшье шухала бодолые мүнөө газар дуһаангүй хэрэглэхэ ёһотойбди гэжэ элидхэлшэ онсолбо. Арадай һанал бодолдо, арадай сэсэн үгэдэ гамтайгаар хандалга хадаа манай партиин ленинскэ ёһо гурим мүн. Бидэ тэрээнһээ халидаггүйбди.

Хүгжэлтэ түгэс социализмын оршон үеын совет һургуулиин уг удхые, гол шэглэлэй бэлэдхэлые, бүгэдэ арадай зүбшэн хэлсэлгые СССР-эй Верховно Соведэй мүнөөнэй сесси гол түлэб түгэсхэхэнь гээшэ. Реформын гол шэглэлые Совет засагай дээдын орган һайшаажа, гүрэн түрын хуулиин хүсэндэ оруулха бэеэ гэжэ КПСС-эй ЦК, СССР-эй Правительство найдажа байна. Тиигэбэлнь шэнэ шата — тэрэниие ажабайдалда нэбтэрүүлгын шата эхилхэ ёһотой.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгын практическа бэелүүлгэдэ шэглүүлһэн документнүүдые КПСС-эй ЦК болон СССР-эй Министрнүүдэй Совет бэлдэнхэй. Эмхидхэлэй политическэ шанартай хэмжээ ябуулганууд горитойхон материальна хангалтатай байха юм гэжэ онсолоод, ерээдүйн табан жэлдэ һурагшадай 7 миллион һууритай, ябажа байгаа табан жэлэйхидэ орхоодоо хоёр дахин олон шэнэ һургуулинууд, техническэ мэргэжэлэй училищинуудай 800 шахуу комплекснууд һургуулиһаа гадуур нилээн олон эмхи зургаанууд баригдахаар түсэблэгдэнхэй гэжэ Г. А. Алиев дуулгаба. Һургуулиие хубилган шэнэлхэ хэрэгтэ гүрэнэй бюджедһээ арбан нэгэн миллиард шахуу түхэриг үгтэхэ, тэрэнэйнь 3,5 миллиардынь арадай гэгээрэлэй хүдэлмэрилэгшэдэй салингые дээшэлүүлгэдэ нэгэ жэл соо зорюулагдаха болоно. Багшанарай салин дээшэлүүлгэ энэ жэлэй сентябриин 1-һээ шата шатаар эхилхэ. Арадай гэгээрэлдэ хэгдэһэн һомололго хадаа мүнгэн зөөриие тон сэнтэйгээр хэрэглэлгэ болоно гэжэ бидэ тоолонобди. Тиихэдээ тэрээнһээ хожомоо имагтал экономическа харюу хүлеэгдэнэ бэшэ гэжэ ойлгосотой ааб даа. Эгээл шухала олзо оршомнай эндэ ямар байхаб гэхэдэ, совет хүнүүдэй соёл болбосоролой, мэдэрэлэй ургалта, манай эдир халаанай бэлиг шадабариие хүгжөөн, ерээдүйн сагта хэрэглэхэ арга хангагдаха ха юм. Иимэ хандалга хадаа социалис байгуулалтын гүн удхаһаа уламжална, ургажа ябаа үетэн тушаа партиин эсэшэ сусашагүй анхарал оролдолгоһоо үндэһэлнэ.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгын амжалтатай байхын тула научна үндэһэтэй программа, бэлэдхэл һайнтай кадрнууд, горитойхон материальна үндэһэн манда байха. Мүнөө бүхы хэрэг хүдэлмэриин тодорхой эмхидхэлһээ дулдыдаха. КПСС-эй ЦК-гай апрелиин Пленумэй тогтоол, нүхэр К. У. Черненкын хэлэһэн үгэ хадаа тэрэнэй гол харгын шэглэлые тобойлгон тодорхойлжо үгөө. Һургуулиие хубилган шэнэлэлгэ тухай партиин ба правительствын документнүүдэй гол бодолые, уг удхые арадай гэгээрэлэй бүхы һалбаринуудта, хүдэлмэрилэгшэдэйнь ухаан бодолдо хүргэхын тула, багша бүхэнэй, хүмүүжүүлэгшэ бүхэнэй, ПТУ-гай мастер бүхэнэй юу хэхэеэ, яагаад, ямар болзорто хэхэеэ тон тодорхойгоор мэдэдэг болохын тула хүдэлмэри ябуулжа эхилхэ хэрэгтэй гэжэ һанагдана.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгын хэмгүй ехэ хүдэлмэриие. комплексно шанарые хараадаа абан, тэрэниие шата шатаарнь бэелүүлхые КПСС-эй ЦК дурадхана. Һургуулиин байгуулалтын эгээл томо, стратегическэ зорилго болохо юрэнхы мэргэжэлэй һургуулиин тоое олошоруулха, үндэһыень бэхижүүлхэ хүдэлмэри юрэнхы дээрээ ута болзортой — 1995 он хүрэтэр үргэлжэлхэ болоно. Харин һуралсалай методическа шанартай хүдэлмэри, тодорхойлбол, һургуулиин һуралсалай шэнэ түхэлэй түсэбые, ажалай һуралсалай ба һурагшадай коммунис хүмүүжүүлгын программануудые зохёолго, мүн гурим дүримые хараалһан зүйлнүүд, гол шухала бусадшье асуудалнууд тон түргэн саг соо шиидхэгдэхэ зэргэтэй.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгые бэелүүлгын гол нюур хадаа багша болоно. Тэрэнэй баатарлиг ажалые парти ба гүрэн түрэ ходоодоо үндэрөөр сэгнэдэг байгаа, сэгнэдэгшье байна.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгэ хадаа багшын нэрэ түрые үндэр шэнэ шатада гаргаха байна. Ургажа ябаа үетэниие һургахын, хүмүүжүүлхын түлөө обществын үмэнэ багшын харюусалга хэмжүүргүйгөөр дээшэлнэ. Багша гээшэ өөрынгөө педагогическа шадабариие саг үргэлжэ нарижуулан һайжаруулжа байха, үхибүүнэй ухаан бодолые, сэдьхэл зүрхые эзэлхэ эрхим замуудые бэдэрхэ, социалис сэбэр һэшхэлэй талаар эдиршүүлэй һурган хүмүүжүүлэгшэ байха, үндэр жэшээ, һажаан дагахаар жэшээ болоожо үгэхэ уялгатай.

Багшанарай үмэнэ ехэ зорилгонуудые табиха зуураа, парти ба гүрэн түрэ хадаа гэгээрэлэй хүдэлмэрилэгшэдэй ниитын нэрэ хүндые дээшэлүүлхэ тушаа, тэдэнэй ажалай ба ажаһуудалай арга нүхэсэлые саашадань һайжаруулха тушаа оролдолго гаргана. Һурагшадые моральна талаар урмашуулгын арга нүхэсэлнүүд мүн лэ нарижуулагдан һайжаруулагдана.

Арадай гэгээрэлэй бүхы системын хүтэлбэриие һайжаруулгын асуудалнууд тушаа, һургуулиие толгойлон хүтэлбэрилгын онол арганууды горитойгоор хубилгаха тушаа үгэ хэлэгшэ саашадаа тогтон хэлээ. Һуралсалай болон хүмүүжүүлгын олон ондоо һалбаринуудай хүсэлэл оролдолгые зүбөөр ябуулхын тула газар бүхэндэ — ороной Министрнүүдэй Соведһээ эхилээд, арадай депутадуудай районно Соведэй гүйсэдкомууд хүрэтэр — захиргаанууд хоорондын комиссинуудые байгуулга зүбтэй гэжэ тоологдоо.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгэ хадаа Педагогическа наукануудай академиин үмэнэ, СССР-эй Наукануудай академиин үмэнэ, бүхы совет эрдэмэй үмэнэ горитойхон зорилго табина гээшэ. Һуралсалай талаар гүрэн түрын нэгэ шугамта политикые бэелүүлхэ хэрэгтэ арадай депутадуудай Соведүүдэй харюусалга һурагүй дээшэлнэ гэжэ элидхэлшэ түсхайтаа онсолон тэмдэглэбэ. Тэдэнэй үдэр бүриин анхарал оролдолго илангаяа хүдөөгэй һургуулида хэрэгтэй. Һургуулиинхидай ажалай хүмүүжүүлгын амжалтые хангаха арга нүхэсэл бии болгохо, заводуудай ба фабрикануудай, колхозуудай ба совхозуудай түйлай ехэ арга боломжонуудые шадамараар хэрэглэхэ асуудалнуудта Соведүүд шэнээр хандадаг болохо ёһотой.

Һургуулиие хубилган шэнэлэлгэһээ хажуу тээ үлэхэ, захиргаанайнгаа халхабшые ур-

ХҮГЖЭЛТЭ ДЭБЖЭЛТЫН, ЭБ НАЙРАМДАЛА[Й]

КОСМОНАВТИКЫН ҮДЭРТЭ ЗОРЮУЛАГДАҺАН БАЯРАЙ СУГЛ[ААН]

Космонавтика манай ажабайдалай бүхы талануудта улам ехэ нүлөө үзүүлдэг болоо. Арадай ажахын олохон һалбаринууд совет арадай соёлой хүгжэлтын ба социальна дэбжэлтын шухала эрхэ нүхэсэл болоно. Манай орон дотор апрелиин 12-ой үдэр — замбуулинай дайдые шэнжэлэгшэдэй һайндэр бүгэдэ арадай һайндэр мэтэ тэмдэглэгдэдэг байна. 23 жэлэй саада тээ энэ үдэр Юрий Гагарин суута «Восток» дээрэ дэлхэйе тойрожо, замбуулинай жолоодогдодог ниидэлгэнүүдтэ эхи табиһан байгаа.

Космонавтикын үдэртэ зорюулагдаһан баярай суглаанда Совет Армиин Түбэй академическэ театрта эрдэмтэд, конструкторнууд, космонавтнууд, үйлэдбэриин коллективүүдэй, партийна ба совет организацинуудай түлөөлэгшэд, Москвагай гарнизоной сэрэгшэд суглараа.

СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшонор Г. И. Марчук, Л. В. Смирнов, КПСС-эй МК-гай нэгэдэхи секретарь В. И. Конотоп, КПСС-эй ЦК-гай харюусалгата хүдэлмэрилэгшэд, мэдээжэ совет эрдэмтэд, СССР-эй летчигууд-космонавтнууд президиумдэ һууга.

КПСС-эй МГК-гай секретарь В. Н. Трушин суглаае нээбэ.

СССР-эй Наукануудай академиин Замбуулинай шэнжэлэлгэнүүдэй институдай директор, академик Р. З. Сагдеев сугларагшадай урда элидхэл хээ. Юртэмсэ, наранай системэ, манай түби дэлхэйн тухай научна ойлгожонуудые хүгжөөлгэдэ замбуулиниие шэнжэлэлгэ айхабтар ехэ удха шанартай юм гэжэ тэрэ тэмдэглээ. Космонавтнууд Владимир Ляхов ба Александр Александровай замбуулинай дайда руу газаашаа гаража, хэһэн хабсаралгын хүдэлмэриие нёдондо жэлэй космонавтикын тон лотомо түйлалтануудай нэгэн гэжэ эрдэмтэ нэрлээ.

Газарые шэнжэлхэ талаар «Салют-7» — «Союз» гэжэ замбуулинай научна комплексын экипажай үрэ түгэс хүдэлмэри үргэлжэлүүлэгдээ. Нёдондо жэлдэ дэгдээгдэһэн «Космос» гэжэ олохон хэмэл одод дээрэ арадай ажахын аша туһада газар дэлхэйн байгаалиин нөөсэнүүдые шэнжэлхэ аппаратура хүдэлһэн байгаа. Мүнөө үедэ 22 союзна ба союзно-республиканска министерствэнүүд болон албан зургаануудай 800-һаа дээшэ эмхи газар тухай замбуулинай мэдээсэлые хэрэглэнэ. Замбуулинһаа буулгагдаһан материалнуудай үндэһөөр ороной газар дайдые геологическа талаар шэнжэлхэ түрүү технологи хэрэглэгдэнэ. Газар дайдые бодомжотой зүбөөр хэрэглэхэ, хүдөө ажахын ургамалнуудай байдалые сэгнэхэ зорилгоор, ой модоной ажахыда замбуулинһаа абтаһан мэдээнүүд бүри үргэнөөр хэрэглэгдэнэ.

Замбуулиниие шэнжэлэлгын нүгөөдэ шэглэлдэ — дүтын ба холын замбуулиниие, нарые, түбинүүдые шэнжэлэлгэдэ үгэ хэлэгшэ тодорхойгоор тогтожо хэлээ.

Замбуулинай дайдые шэнжэлхэ ба амгалан байдалда хэрэглэхэ тал[аар] ... Союз гүрэн[үүд] ... рилсаа хол[боо] ... гэжэ академик ... [Ин]теркосмос» ... дэһөөр социал[ис] ... мүн тэрэшэ[лэн] ... Францитай, Ш... ритай, США-... лон Нидерлан[д] ... барисаа бэел[үүл] ... Совет-француз ... буулинай ниид[элгэ] ... хэрэг болоо һэ[н] ... хан «Салют-7» ... гэжэ замбуул[инай] ... дээрэ совет-и[ндийн] ... ниидэлгын ... түгэсэһэн туха[й] ... хэйдэ мэдээж[э] ...

Замбуулиние ... талаар манай ... дые, нээлтэнүү[д] ... рамдалай, ара[д] ... гүй байдалай, ... рэлтэнэй ажа[л] ... туһада зорюу[л] ... — гэжэ эрдэм[тэн] ... гаа. Дэлхэй ... аюулай ула[м] ... байхада энэ ... ла юм.

Соёлшод—хүдөөгэй ажалшадта

ХАНГАЛГЫЕМНАЙ ХОЙШО ТАТАНА

102 процент дүүргэгдээ гээшэ. Энэ амжалтадамнай районой түрүү киномеханигууд болохо О. М. Түбшинова (Хамни), М. Ц-Д. Жамбалова (Утаата) Р. Д. Жигжитова (Мэлэ), Н. Б-Б. Цыремпилов (киносеть) гэгшэдэй эдэбхитэй ажалай хубита ехэ. Ушарынь хадаа дурсагдагша нүхэд түсэбтэ даабаринуудаа 100-һаа 150 процент хүрэтэр дүүргэһэн юм.

Нёдондо жэлдэ киносетиин дирекци «Горняк» кинотеатрта, мүн нютагуудтахи томо томо кино-түхеэрэлгэнүүдтэ кинофестиваль эмхидхэһэн байна. Тэрэ хадаа Буряадай АССР-эй байгуулагдаһаар алдарта 60 жэлэй ойн баярта зорюулагдаһан юм. Кинофестивалиин баяр ёһололой нээлгэ дээрэ РСФСР-эй арадай артист, «Үргын һалбаржа байхада», «Һүүлшын намналга», «Алтан гэр», «Гурбан наран» гэхэ мэтэ кинофильмнүүдтэ наадаһан Буда Николаевич Вампилов үгэ хэлээ һэн. Гадна августа һарада хүдөө нютагуудай соёлой байшангуудта, клубуудта, мүн «Горняк» кинотеатрта «Мосфильм» киностудиин кинорежиссер Арья Цыренович Дашиевтай манай харагшад уулзаһан байха. Тэдэ уулзалгануудай урда тээ А. Дашиевай буулгаһан фильм харагшадта дурадхагдадаг байгаа. Тэрэшэлэн һуралсалай шэнэ жэлдэ зорюулжа, «Амар сайн, һургуули!» гэһэн кинофестивальдамнай Закаменск хотын, мүн тэрэ багай тосхон, һууринуудай һурагшад олоороо ерэдэг һэн.

Һүүлэй үедэ киносетиин дирекци, мүн нютагуудай партийна комитедүүд болон сомоной Соведүүд улад зониие, илангаяа мал ажалай хүдэлмэрилэгшэдые киногоор хангаха хэрэгые эдэбхижүүлээ. Илангаяа Санагын, Далахайн совхозуудай директорнүүд холын томодхогдомол фермэнүүдтэ кино абаашаха автотранспорт саг болзортоо һаадгүй үгэдэг болонхой гэжэ эндэ онсолон тэмдэглэхэ дуран хүрэнэ. Тиигэжэ 1983 ондо манай киномеханигууд мал ажалай хүдэлмэришэдтэ хамта дээрээ 580 киносеанс табижа, тэдэнниень бүхыдөө 19050 хүн хараһан байна. Илангала ниитын малай үбэлжэлгын үедэ киносетиин нүүдэл киногой киномеханик Н. Б-Б. Цыремпилов, Утаатын кино-түхеэрэлгын киномеханик М. Ц-Д. Жамбалова, Шара-Азаргын соёлой байшангай киномеханик Н. Б. Гонгорова, Хуртагын клубай киномеханик Г. Б. Боршонов гэгшэд уридшалан табигдаһан графигай ёһоор саг соогоо малшадта ошожо, кинофильмнүүдые харуулдаг.

«Үхибүүд болон эдиршүүлдэ зорюулагдаһан фильмүүдые найруулан табилгые, тэдэнэртэ харуулалгые һайжаруулха тухай» КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй тогтоолтой зохилдуулан, манай киносетиин хүдэлмэрилэгшэд районойнгоо үхибүүдые киногоор хангаха хэрэгтэ ехэ анхарал хандуулна. Тиигэжэ нютаг нютагуудтахи соёлой байшангуудай хүдэлмэрилэгшэдтэй, мүн тэндэхи багшанарай коллективүүдтэй уридшалан зүбшэжэ, энэ талаар хэмжээ ябуулганууды хараалдаг байнабди.

Районой доторнай үхибүүдэй тоо жэлһээ жэлдэ олошорно. Үнгэрһэн жэлдэ хамта дээрээ 215000 үхибүүд кино хараа. Гэбэшье энэ хэрэгтэ шиидхэгдээгүй асуудалнууд үшөөл бии байһаар. Жэшээлхэдэ, Сагаан-Мориной, Хуртагын, Далахайн, Михайловкын, Бүргын кино-түхеэрэлгэнүүд һүүлэй үедэ үхибүүдтэ кино үсөөн харуулдаг болонхой.

Киносетиин дирекци кино-түхеэрэлгэнүүдые һэльбэн шэнэлхэ хэрэгтэ анхаралаа хандуулжа байдаг. Тиин нёдондо жэлдэ Цахир, Далахай, Үлэнтэ, Хуртага гэхэ мэтэ нютагуудай киноаппаратуранууд шэнээр һэлгэгдээ һэн. Тэрэнэй ашаар улад зониие киногоор хангалгын шанар һайжарха жэшээтэй.

Байгша ондо Ехэ-Цахир, Михайловка, Бүргэ, Харацай, Сагаан-Морин нютагуудай соёлой байшангуудтахи кино-түхеэрэлгэнүүдые шэнэлхээр хараалнабди, мүн экрануудыень һэлгэхэбди.

Жэл бүри Улаан-Үдын 11-дэхи ГПТУ дүүргэһэн 2—3 киномеханик манда эльгээгдэдэг. Теэд мэргэжэлтэ эдэ нүхэд жэл бүри ажалһаа гаража ошодог байна. Үнгэрһэн жэлдэ район дотор бүхыдөө 380 экран-үдэр кино харуулагдаагүй. Энээнэй гол шалтагаан хадаа зарим нютагуудай клубууд саг соогоо заһабарилагдажа, үбэлэй үедэ хүдэлгэгдэхөөр бэлэн болгогдоогүй байһан ушар болоно. Үгышье һаа, клубууд болон соёлой байшангуудай уга унижагай заһабарида ородог, мүн дулаасуулгын түхеэрэлгын эбдэрдэг шалтагһаа эдэ хойшолонгууд гарана. Жэшээлхэдэ, Хуртагын клуб нёдондо гурбан һара соо, Дүтэлүүрэй соёлой байшан хоёр һарын туршада заһабарида орожо, хаалгатай байгаа. Районой зүүн захын Михайловка һууринда 1100 хүн зон ажаһуунаг. Эндэхи соёлой байшангай дулаасуулгын түхеэрэлгэ үбэлэй хүйтэндэ хүргэгдэшоод, нютагай зон долоон һарын туршада кино хараха аргагүй байгаа. Тэрэшэлэн Сагаан-Моридошье кино-түхеэрэлгэ байрынгаа хүйтэнһөө боложо, үбэлэй үедэ удаан саг соо зогсоогдохо баатай болоо. Байгша оной эхинһээ эндэхи кино-түхеэрэлгэ мүн лэ хүдэлнэгүй.

Хүн зониие киногоор хангалгые һайжаруулхын тулада партийна эмхинүүд, нютагай Соведүүд, ажахын хүтэлбэрилэгшэд анхаралаа хандуулжа байха зэргэтэй.

Б. ДОРЖИЕВ,
Захааминай районой киносетиин директор.

…ДОО МАНДЫШ, …ЫН НАРАН»!

…нютагай хүдөөгэй соёлой бай… арадай театрай мүндэлһөөр …үнгэрбэ. Богонихон энэ хугасаа соо тус …рмэлзэл түгэсөөр хүдэлжэ, нютагайнгаа …Баир Эрдынеевэй «Бэшэгдээгүй шүлэг» …ые найруулан табиһан байха юм. Тиин …зүжэгөө арадай театрнуудай республикан… анхаралда дурадхажа, «арадай» гэһэн …дахяад баталһан ушартай.

…гэхэдэнь, транспортын асуудал шиидхэгдээгүй байшана. Гэхэ мэтэшэлэн, арадай театрай саашадаа хүгжэхэ замдань тоогүй олон һаад түбэг ушарнал гээшэ. Энээниие усадхаха хэрэгтэнь хүтэлбэрилхы бүхы эмхи зургаанууд, нэн түрүүн районой соёлой таһагайхид туһалха зэргэтэй болоно бшуу.

Удаань Улаан-Үдэһөө тиишэ ошоһон арадай театрнуудай республиканска жюрин гэшүүдтэ үгэ үгтэһэн байгаа. Жюрин түрүүлэгшэ, Бүхэроссин театральна бүлгэмэй Буряадай отделениин консультант А. А. Политов зүжэг тухай һанамжаяа дэлгэрэнгыгээр хэлэжэ үгөө. Зүжэгэй һайн талануудые бүгэдыень тэмдэглэһэнэйнгээ удаа дутуу дундануудыень заажа, тэдэниие яажа усадхаха тушаа зүйтэй заабаринуудые тэрэ хэлэһэн байна. Арадай театрайхидай нютагайнгаа драматургын түрүүшын бүтээлдэ зохёохы ёһоор хандажа, мүнөө үеын асуудалнуудта зорюулагдаһан гүнзэгы удхатай зүжэг болгоц харуулһаниие театр шэнжэлэгшэ мүн лэ тодорхойлоо. Артистнуудай тус тустаа һонирхолтой образуудые бүтээһэн тушаа хэлэхэдээ «Знамя Ленина» колхозой МТМ-е даагша Балдан Санжиевай (гол герой Жаргалай ролиие гүйсэдхөө), хүдөөгэй соёлой байшангай уран һайханай хүтэлбэрилэгшэ Саяана Цыдыповагай (Сэсэгэй рольдо наадана), Хушуун-Үзүүрэй дунда һургуулиин багша Цырен-Даша Эрдынеевэй (Хубисхалай ролиие гүйсэдхэнэ), мүн Даша Бутидма хоёртой бидэниие танилсуулһан Солбон Бадмацыренов, Майя Гомбожапова гэгшэдэй хүдэлмэри дээрэ онсолон тогтоһон байха юм.

Зүбшэн хэлсэлгын дүнгүүдэй согсологдоходо, арадай театрайхидай шэнэ зүжэг «эрхим» сэгнэлтэдэ хүртөө бэлэй. Гэбэшье тэрэ үдэшэ зүжэгтэ хабаадагшадай дунда сэдьхэлээ ханажа, һанаагаа амаршаһан хүн үзэгдөөгүй. Үдэшэ орой болотор шухалада тоолодог асуудалнуудаараа арадай театрайхид зүбшэжэ, һанамжа дурадхалнуудаараа андалдаһан байха юм.

Хушуун-Үзүүрэй арадай театрай эдэбхитэдэй зохёохы хүдэлмэридөө шүүмжэлхы ёһоор хандажа, холынгоо зорилгонуудые хараалжа эхилээд байһаниинь, срээдүйн амжалтануудай эб нүхэсэл мүн гэжэ этигэхэ дуран хүрэнэ. Юрэл тэрэ үдэшэ найруулан табигша Пагба Цыбанов түрүүтэй хооһорһон зал соо сугларaад, сэдьхэлэйнгээ нангин бодолнуудаар хубаалдалсан байһан тэдэ залуушуулые харахадаа, «Харгытнай дан тэгшэ бү байгуужаг даа… Тиибэл, сэдьхэлдэтнай носожо байгаа энэ галхан хэзээдэшье унтархагүй. Тиибэл, «Талын наран» хододоо мандажа байха» гэжэ зосоогоо шэбшээ бэлэйб.

Б. ДАМБАРИНЧИНОВА,
манай корр.

СЕВЕРОМУЙСКЫН ДУНДА ҺУРГУУЛИДА «ПОИСК» ГЭЖЭ ШТАБ БАЙГУУЛАГДАНХАЙ. ШТАБАЙ КОМАНДИР АНДРЕЙ ШАПОВАЛОВАЙ ХҮТЭЛБЭРИ ДОРО ҮХИБҮҮД ТОСХОНОЙНГОО ТҮҮХЭ ТУХАЙ МАТЕРИАЛ СУГЛУУЛНА. ТЭДЭНЭР ХОЙТОМУЯЫН ХОМОРОЙ ШУХАГ ТОННЕЛЬ БАРИГШАД ТУХАЙ ҺОНИРХОЛТОЙ ЗҮЙЛНҮҮДЫЕ СУГЛУУЛАНХАЙ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: «ПОИСК» ШТАБАЙ КОМАНДИР АНДРЕЙ ШАПОВАЛОВ (зураг дээрэ—дундань) ШТАБАЙНГАА ГЭШҮҮДЭЙ ДУНДА.

В. ПЛУТТЫН фото.

ОЙН БАЯРАЙ ХҮНДЭЛЭЛДЭ

Буряадай индустриин гигант ЛВРЗ-гэй байгуулагдаһаар байгша оной июль һарада 50 жэлэй ой гүйсэхэнь. Энэ алдарта ойн баярай хүндэлэлдэ заводто социалис мүрысөөн үргэнөөр дэлгэрээ. Үнгэрһэн жэлэй ноябрь һараһаа эхилжэ, заводой түрүүшын барилгашадта, дайнай болон ажалай ветерануудта, «дайшалхы» бригаданuудта (дайнай үедэ эмхидхэгдэһэн байгаа), заводой цехүүдэй эхэнэрнүүдтэ зорюулагдаһан ажалай вахтанууд эндэ үнгэргэгдэнэ. Социалис мүрысөөнэй дүнгүүд һара бүхэндэ гаргагдана. Түгэсхэлэй дүнгүүд заводой ойн баярай тэмдэглэгдэхын урда элирүүлэгдэхэ юм.

Социалис мүрысөөндэ илаһан цехүүдэй коллективүүдтэ дурасхаалай тугханууд, ойн баярай Хүндэлэлэй дипломууд барюулагдаха, ажалай ветеранууд заводойнгоо Хүндэлэлэй дэбтэртэ оруулагдаха юм.

Модельнэ цехэй коллектив мүрысөөнэй эхилһэн сагһаа хойшо үргэлжэ түрүү һуури эзэлнэ, бүтээгдэһэн продукциингаа шанарааршье эрхимлэнэ.

Мүрысөөнэй манлайда ябаһан тус коллективэй дундаһаа түмэршэ дархан Д. И. Польшиков, модельщигүүд И. С. Листенко, В. О. Сабельников, Б. П. Гулюк болон бусад жэшээтэ һайнаар ажаллана.

Б. КАРНАУХОВА,
ЛВРЗ-гэй «Локомотив» газетын редактор.

ШЭНЭ БАРИЛГАНУУД

Һүүлэй жэлнүүдтэ Шасарганын совхоздо алтан шара жэмэсэй эзэлдэг талмай 105 гектараар үргэдхэгдэбэ. Шасаргана саг сооһь һайн шанартайгаар суглуулжа абахын түлөө оньһожоруулагдаһан талмай түхеэрэгдээ, Улаан-Үдэ, Гусиноозерск хотонуудһаа ерэһэн һургуулиин үхибүүдые, студентнэрые байлгаха тусхай ажалай ба амаралтын лагерь байгуулагдаа.

Энэ табан жэлэй эхинһээ хойшо хоёр байратай 16 гэр бодхоогдоо. Магазинай болон амбулаториин гэрнүүд һэльбэгдэн табигдаһан байна.

Совхозой хүдэлмэрилэгшэдэй арба гаран бүлэ шэнэ байрада орожо түбхинэнхэй. Мүн хүдөө ажахын техникэ хадагалха уужам байра түхеэрэгдээ.

Игэжэ жэл ерэхэ бүри совхозой түб һууринай шэнжэ, түхэл хубилна.

Х. БАДМАЕВА,
хүдөө бэшэгшэ.

Сэлэнгэ.

Буряадай АССР-эй Уран зохёолшодой холбооной 50 жэлдэ

Ц. ДОН

ХОСОРҺОН ХОЁР БЭШЭГЭЙ ТҮҮХЭ

Ц. Дон гү, али Цэдэн-Жаб Дондубон (1905—1938) хурса бэлигтэй уран зохёолшо һэн. Ангиин шангa тэмсэлтэ гушаад оноор тэрэ үеын байдалые харуулһан рассказуудаараа, «Хиртэһэн һара», «Брынзын санха» гэжэ туужануудаараа, «Үбгэн Жэбжээнэй мэргэн» үльгэрөөрөө үргэн олон уншагшадта мэдээжэ болон суурхаһан юм.

«Буряад-Монголой үнэн» газетын редактораар хүдэлжэ байхадаа, сатирын булан эмхидхэлгэдэ халуунаар хабаададаг, шог статья, рассказуудые бэшэдэг ябаа. Ц. Доной 1931 ондо бэшэһэн «Хосорһон хоёр бэшэгэй түүхэ» гэһэн зохёол хадаа рассказ юм. Энэ зохёол болбол гушаад оноор соёлой хубисхалай халуун үедэ—Буряад орондо лата үзэгэй абтаад, хүн зоной бэшэг номдо һуража байха сагта бэшэгдэһэн байна. Энэ ехэ хубилалтые тоонгүй, дээрэлхы ноёрхог aaшa гаргаһан хуушан интеллигентые хайра гамгүй шангаар шүүмжэлһэн шог рассказ болоно. Тус зохёол хадаа 1931 ондо «Тэмсэлэй шэмэг» гэжэ журналда хуушан монголоор барлагдаһан байгаа, зүгөөр нэгэшье ном сооһь оруулагдаагүй.

1.

НЭГЭТЭ намарай дулаан үглөөгүүр. Эшэгы гэрэй хойморто хурьган сагаан эшэгы дэбдиһэн, хирбээ хара һахалтай, хара хилэн дэгэлэйнгээ энгэртэ хоёр томо мүнгэн тобшо зэргэлүүлжэ хадаһан, тэбхэр улаан шарайтай нэгэ бүдүүн ноён хүн дабшалан һууха зуураа, урдаа байһан улаан шэрэтэй шэрээ дээрэһээ үйһэн хөөргэеэ абажа, хамартаа бутархай тамхи татаба. Хэдэ хэдэн удаа найтаажа, хоолойгоо заһаба. Нэгэ хара хирэ болоһон дагдагар хабшааһа абажа, тэрээн сооһоо хүдэһэн мэтэ хүгжэгэр зузаан боро сааһан дээрэ шубуунай үдэн гуурһаар бэшэһэн бэшэг гаргаба. Уншаха һанаатай толгойгоо нишэ тиишэнь хазагайлган, хэлтылгэн хараба. Хэды шэртэн харабашье, үзэг бэшэг өөрөө мэдэхэгүй шалтагаанһаа нэгэшье үгэ танижа уншабагүй. Тэрэ бэшэгһээ нэгэшье үгэ өөрөө танижа уншадаг һаа гэжэ удаан оролдон, бэень нилээд шалажа, хүлһэниинь гоожобо. Ууртайгаар бэшэгээ шэрээ дээрээ табижа, хоёр хамсыгаа хойшонь шамаад, хоёр альгаа хэдэн удаа пас-пас сохибо. Газааһаа нэгэ һарьмай хүдэһэн дэгэлтэй барлаг хүбүүн яаран гүйжэ ороод, ноёной үмэнэ һүгэдэн бүхыжэ зогсобо:

— Яба түргэн. Жамьян бэшээшые дууда. Эндэ хэрэгтэй болобо,—гэжэ бадашаба.

Һарьмай дэгэлтэ солбоноор һард гэжэ гараад, удангүй гэдэргээ эрьежэ ерэхэдээ:

— Жамьян бэшээшэ түлээндэ ошоһон байба. Тэрэнэй эхэнэр Цэрэндулмые ерэгты гэбэб,—гэхэдэнь ноёной уур бүри бусалжа:

— Тэнэг шүдхэр! Эхэнэрые яахаа дуудаба гээшэбши? Намда өөрөө хэрэгтэй болоо гэжэ би шамда хэлээ бэшэ һэн гүб? Үтэр яба! Галданай гэбшые асара,—гэжэ бүри шангаар зандаран бадашажа гаргаба.

Һарьмай дэгэлтэ урдынхиһаа бүри хурдаар даб гаран ошобо. Нилээн удаан болоо, һарьмай дэгэлтэ бусажа ерэхэдээ:

— Галданай гэбшые Халхайта залаһан байбал,—гэжэ дохибо. Тиихэдэнь ноёной шарай барагар улаан боложо, тон ехэ ууртайгаар:

— Арила! Гара!—гэжэ бадашан үлдэһэнэй һүүлдэ:

— Ай, халаг. Аюша багша абай эртэ наһа барашоо. Бэшэ ном мэдэхэ хүн энэ шадар байхагүй. Үдэр сагай мууда, өөдэлхэгүй хүнһөө хүлеэгдэһэн энэ сааһые уншахашье хүн олдохогүй. Ма! Тэрэ үзэ шамай. Муу ёрото сааһан! Хумхиин тооһон боло!—гэжэ хараал шэрээл табижа, үнөөхи бэшэгээ абаад, эбдүүсэн байжа, хахалан урижа, хэдэн бутархай хэһэг болгон, дороо хаяһанай һүүлдэ, дээрэһээнь хүлөөрөө дэбһэжэрхибэ.

Хүдэр зузаан боро сааһан дээрэ галуунай үдэн гуурһаар бэшэгдэһэн бэшэгэй хэһэг хубинууд ноёной хүл доро шоройтой хүдхалдан хэбтээ.

Тэрэ уурта ноён болбол Хориин арбан нэгэн эсэгын нэгэ нютагай гулбаа мүн бэлэй.

Тэрэ үлэ танигдаһан бэшэгэй гашуудалтайгаар хосорһон сагһаа хойшо мүнөө хүрэтэр тэбхэр зуун жэл үнгэрбэ.

2.

НОГООН сэмбээр бүрхөөгдэһэн ехэ столой саана арадаа түшэлгэтэй һандали дээрэ хоолойдоо сэнхир торгон бүд зүүжэ һанжуулһан, гуша гаран наһанай нэгэ гоёмсог янзын хүн ород бэшэг уншажа, томоотой янзаар бага ташаалдин һагад һууна. Тэрэнэй ара талада «Нарин бэшэгэй дарга» гэжэ һиилэмэл үзэгүүдээр бэшээтэй эли харагдажа байна. Тэрэ үедэ гэнтэ үүдэн нээгдэжэ, нэгэ залуу эхэнэр «болохо гү?» гэжэ асуугаад орожо ерэхэдээ, нэгэ ласа тамгатай, газаа таладаа «Шухала нюуса» гэжэ бэшэнхэй бэшэг гаргажа барюулаад, албанай бэшэг түхээхэ данса нээжэ, абаһанаа баталан гараа табихые гүйбэ. Нарин бэшэгэй дарга дурата дурагүй янзаар гуурһаа абажа, гарай үзэг ёһолжо бардам янзаар таталжархиба.

Тэрэ дары эхэнэр бушуухан гаража ошобо.

Нарин бэшэгэй дарга үнөөхи бэшэгээ задалан гаргажа, дэлгээгээд харамсаараа, толгойгоо бага һэжэрэн хүдэлгэжэ, урдаа байһан столой зүүн хойто булан дээрэхи бүхы дүрбэн сагаан тобшын зүүн захадахиие дарахадань, хоёрдохи таһалга соо хонхо дохёо шэнхинэжэ, нэгэ халзан боложо ябаһан толгойтой ород хүн түргэн тоб-тоб гэшхэлэн ерэжэ:

— Та намайе дуудаа гүт?—гэхэдэнь, нарин бэшэгэй дарга үнөөхи бэшэгээ һарбайжа:

— Энээниие уншажа шадаха гүт?—гэбэ. Тэрэнь абажа хараад:

— Би болбол немец болон француз бэшэг бага мэдэхэб. Тиин энэ бэшэг болбол лата үзэгөөр бэшэгдэһэн болобошье, энээнһээ танижа, үгэ болгохо юумэ үгы байна,—гээд, гэдэргэнь бусааба.

Нарин бэшэгэй даргын дүрбэн сагаан тобшын хоёрдохиие дарахадань, дүрбэдэхи таһалга соо хонхо шэнхинэжэ, үһэеэ утаар табижа буржылгач һамнаһан залуу наһанай нэгэ буряад хүн орожо ерэбэ. Тэрээндэ үнөөхи бэшэгээ үзүүлхэдэнь, абажа хэдэн дахин эрьюулжэ хараад:

— Одоо энэтнай ямар хэлэн дээрэ бэшэгдэһэн бэшэг бэ? Энээниие би яахабиб?—гэжэ асуухадань:

— Энээниие уншуулхаа би шамайе дуудааб. Энээниие ши мэдэхэгүй юм гүш?—гээд, бага уурлаһан янзатайгаар, гурбадахи тобшо дарахадань, табадахи таһалга соо дохёо ханхинажа, нюдэндөө шэлтэй нэгэ эхэнэр хүн орожо ерэбэ.

— Та, магад, энээниие уншажа үгэхэ гүт?—гэжэ үнөөхи бэшэгээ үгэхэдэнь, бүдүүн эхэнэрынь нюдэнэйнгөө шэл заһаад, абажа үзэһэнэй һүүлдэ:

— Энэ манай Буряад-Монголой шэнэ бэшэг бшуу. Би танихагүй байнаб,—гээд гэдэргэнь бусаан үгэхэдэнь, нүгөө гурбан нюур нюураа харалсажа: энэмнай буряад хэлэн дээрэ лата үзэгөөр бэшэһэн бэшэг мүн бололтой гэлдэбэ. Нарин бэшэгэй даргын дүрбэдэхи тобшо дарахадань, наймадахи таһалга соо хонхо шэнхинэжэ, дүшэ тухай наһанай нэгэ буряад хүн орожо ерэбэ.

— Та энэ бэшэг уншажа үгэгты,—гэжэ баһа нөөхи бэшэгээ үгэхэдэнь, абажа хараад:

— Би болбол хуушан монгол бэшэг мэдэхэ болобошье, энэ шэнэ бэшэгые мэдэхэгүйб,—гээд бусаажа үгэбэ.

Нарин бэшэгэй даргын хонхонуудшье барагдажа, бэшэг уншаха хүншье олдобогүй. Аргаа мухардахадаа, энэ бэшэгээ яаха гээшэбибди гэжэ тэбуулан зүбшэн хэлсэхэ зуураа:

— Энэ хэрэггүй бэшэгэй түлөө хайран сагаа дэмы нүгшөөбэбди,—гэлдэжэ, заримаҥиинь уурлаба, мүн заримаҥиинь:

— Галсаниие дуудажа асараад, энээниие барюулан, бэшэ зургаануудаар ябуулжа, оршуулха хүниие бэдэрүүлбэл яахаб?

— Үгы. Тиигэжэ болохогүй. Энэ болбол шухала, нюуса бэшэг байна бшуу,—гэхэ мэтээр арсалдажа байтараа, нэгэниинь:

— Энээниие ород хэлэн дээрэ оршуулаад эльгээхэгүй, ямар хойрог зургаан байгааб?—гэжэ нарин бэшэгэй даргын шарай гэнтэ сэлмэг боложо:

—Нүхэд! Би энээнэй аргые олуужам. Таанар һанаагаа бү зобогты, һууринуудтаа бусагты, — гэбэ.

Энээниие тэрэ уг эльгээһэн зургаанда оршуулжа үгэхын түлөө гэдэргэнь бусааха гэжэ улаан бэхээр тэрэ «гайхамшагта мэргэн» һаналаа үнөөхи бэшэг дээрэ хүндэлэн тэмдэглэһэнэй һүүлдэ столойнгоо бүрхөөлтые үргэжэ, доронь хабшуулжархиба.

Тиин нарин бэшэгэй даргын ажал хүдэлмэри маша ехэ аад, тэрэ бэшэг абажа ябуулха саг олдоогүй. Танигдаагүй тэрэ бэшэг сэмбэ бүрхөөлтэ дороо мартагдажа хосороо бэлэй.

Энэ ушар болбол Буряад-Монгол уласын ниислэл хотын уласай түбэй албан газарнуудай нэгэндэ 1931 оной март һара соо болоһон хэрэг һэн.

3.

Үнгэрһэн 1831 оной үедэ һууһан гулбаа ноён мүнөө 1931 ондо һууһан нарин бэшэгэй дарга хоёрой илгаа юун бэ гэхэдэ, гулбаань танижа ядаһан бэшэгээ хахалжа хосорооһон, харин нарин бэшэгэйнь дарга танижа ядаһан бэшэгээ сэмбэ доро даража хосорооһон нилээд болбосон арга болоно.

Хосорһон эдэ хоёр бэшэгэй удха юун байгаа хаб гэжэ уншагшад, магад, һонирхожо болохо байна. Гулбаагай усадхан хаягша бэшэг болбол хахалагдажа хаягдаһан тула һүүлдэ олдоогүй. Тиимэ тула тэрэ бэшэгэй удхын юуншье байһые мүнөө хүрэтэр нэгэшье хүн мэдэжэ шадаагүй.

Нарин бэшэгэй даргын хосорооһон бэшэг үни удаан хэбтэжэ, удха шанараа алдаһан болошошье, эсэстээ олдоһон юм. Тэрэнэй удха болбол Харгаата нютагай хүлһэншэн Дагба гэгшэ лата дүрсэтэ шэнэ үзэгтэ һуража, һониной хүдөө бэшэгшэ болоод, тэрэнэй һониндо бэшэһэн зүйлнүүдһээ нэгэ бэшэгые һониной хорёон мүрдэлгэ хэхые тус зургаанда эльгээһэн байгаа бшуу.

Хуушан монголһоо шэнэ үзэгтэ Ц. НОМТОЕВ оруулба.

ТАСС ХИЛЫН СААНАҺАА

ЛЕНИНЭЙ ЗААҺАН ЗАМААР

КПСС-эй ЦК-гай Пленум дээрэ нүхэр К. У. Черненкын хэлэһэн үгэ, Пленумэй тогтоолнууд уласхоорондын олониитын ба хэблэлэй гол анхарал татана. Коммунис байгуулалтын зорилгонуудые амжалтатайгаар шиидхэжэ, мүнөө үеын уласхоорондын орёо хүшэр байдалда ядерна дайе зайсуулан сарахын, газар дэлхэй дээрэ эб найрамдалые хангаан сахихын, уласхоорондын түгшүүрилые һуларуулхын, буу зэбсэгүүдые бүтээн гаргалгые хизаарлахын тула Советскэ Союз айхабтар ехэ хүсэлэл оролдолгонуудые гаргана гэжэ гадаадын олониитын дунда мэдээсэлнүүдые дэлгэрүүлэн тараадаг хэрэгсэлнүүд тэмдэглэнэ. «Правда» газетын асуудалнуудта нүхэр К. У. Черненкын үгэһэн харюунуудые дэлхэйн хэблэл үргэнөөр тайлбарилжа үргэлжэлһөөр.

Социалис демократиие, совет обществын бүхы политическэ байгуулалтые саашадань нарижуулан һайжаруулха, эб найрамдалые бэхижүүлхэ талаар совет арадай зохёон байгуулхы агууехэ хүсые КПСС-эй ЦК-гай Пленум элсүүлнэ гэжэ ГДР-эй «Нойес Дойчланд» газетэ тэмдэглэнэ. Мүнөө үедэ Советскэ Союз арадай ажахые хүтэлбэрилгын гуримые али бүхы талаарнь нарижуулан һайжаруулжа, хүтэлбэрилгын зургаануудые, нэн түрүүн Соведүүдые эгээл үрэ түгэсөөр хэрэглэлгэдэ экономическа ажал ябуулгын шэнэ түхэл шэнжэнүүдые бэдэржэ байна гэжэ К. У. Черненко үгэ соогоо тэмдэглээ. СССР-эй ажалшадай эрилтэ хэрэгламжонуудтэ КПСС саг үргэлжын анхарал оролдолго хандуулдаг юм. Эб найрамдалай түлөө, арадуудай аюулгүй байдалые хангахын түлөө, социализмын уласхоорондын байдалые, сүлөөрэлгын хүдэлөөнүүдэй һаналаа нэгэдэлгые али бүхы талаарнь бэхижүүлхын түлөө Советскэ Союз залан сэхээр тэмсэдэг юм.

КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретариин хэлэһэн үгэ, КПСС-эй ЦК-гай Пленумэй тогтоолнууд КПСС-эй ленинскэ хараа шэглэлые бэелүүлнэ, коммунис общество байгуулгын саашанхи харгы замуулые тодорхойлно, арадай аша туһа тухай анхарал оролдолго хадаа КПСС-эй гол зорилго болоно гэжэ Болгариин «Работническо дело» газетэ батална.

КПСС-эй ЦК-гай апрелиин Пленумэй дүнгүүд хадаа коммунис байгуулалтын теориие хүгжөөлгэдэ КПСС-эй оруулһан шэнэ ехэ хубита болоно гэжэ Польшын «Трибуна люду» газетэ бэшэнэ. Хүгжэлтэ түгэс социализмые нарижуулан һайжаруулгын хэрэгтэ Пленум марксистско-ленинскэ гүнзэгы шэнжэлэл хээ. Пленумэй баталан абаһан документнүүд дотор СССР-ые хүгжөөлгын гол шухала асуудалнуудаар КПСС-эй хараа бодол найруулагдаа, мүнөөнэй стратегическэ зорилгонууд тодорхойлогдоо. Эдэ зорилгонуудые шиидхэхын түлөө КПСС, совет арад эршэмтэйгээр хүдэлхэ зэргэтэй.

КПСС-эй ЦК-гай Пленум дээрэ К. У. Черненкын хэлэһэн үгые «Нью-Йорк таймс» газетэ толилходоо, Соведүүдэй улам бүри эдэбхитэй ажал ябуулгын хэгдэхэ, социалис демократиие саашадань нарижуулан һайжаруулха тухай хэлэгдэһэн бүлэгүүдтэ онсо анхаралаа хандуулба.

КПСС-эй ЦК-гай Пленум дээрэ К. У. Черненкын хэлэһэн үгэ совет хүтэлбэриин политикын залан сэхэ, үг залгамжалдаг байлгын үшөө нэгэ гэршэ болоно гэжэ Англиин «Файнэншл таймс» тэмдэглэнэ. Совет ажалшадай эрилтэ хэрэгламжэнүүд тухай КПСС-эй түбхын түрүүшын гол анхаралаа хандуулдаг байһан тухай энэ үгэ элирхэйлэн гэршэлнэ.

Хүгжэлтэ түгэс социализмые нарижуулан һайжаруулга олоной үүсхэл эдэбхиие үргэнөөр хүгжөөхэ, ниитын ажабайдалай гол шухала асуудалнуудые шиидхэлгэдэ тэдэниие эдэбхитэйгээр хабаадуулха байна гэжэ совет хүтэлбэрилэгшэ ЦК-гай Пленум дээрэ үгэ хэлэхэдээ тэмдэглээ гээд Франциин «Юманите» бэшэнэ. Эдеэ хоолой, Элшэ хүсэнэй гэхэ мэтын социально-экономическа ехэ программануудай СССР-тэ ямараар бэелүүлэгдэжэ байһыень гүнзэгыгөөр шэнжэлбэ.

Арадай ажахые хүтэлбэрилгын гуримые нарижуулан һайжаруулха, хүсэндөө байгаа хуулинуудые наринаар хэрэглэхэ, арадай ажахын түсэбүүдые хэлбэришэгүйгөөр бэелүүлхэ талаар КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь һанамжануудаа хэлэбэ гэжэ Баруун Германиин ДПА гэдэг информационно агентство дамжуулна.

Советскэ Союзай Герой гэhэн нэрэ зэргын тогтоогдоhоор 50 жэлэй ойдо

ГЕРОЙНУУДАЙ НЭРЭНҮҮДЫЕ БУХЫ ОРОМНАЙ МЭДЭДЭГ

50 жэлэй саана, 1934 оной апрелиин 16-да, СССР-эй ЦИК-гэй шиидхэбэреэр манай оронда анха шалгарhанай эрхим дээдын тэмдэг — Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ тогтоогдоhон байгаа. Энэ нэрэ зэргые хубиин гү, али хамтын эрэлхэг шэн габьягай түлөө Верховно Соведэй Президиум олгодог. Советскэ Союзай Геройнуудай тоо мүнөө арбан хоёр мянга хахадhаа үлүү болонхой.

Хойто Мүльhэтэ далайн уhан замаар нэгэ зунай турша Мурманскhаа Владивосток хүрэхэ гэжэ hэн зуун арбан нэгэ хүнэй тамаржа ябаа «Челюскин» гэжэ совет пароход Берингын хоолойдо мүльhэндэ хашагдажа зогсоhон юм. Урасхалаар Чукотско далайда абашагдаад, тус пароход 1934 оной февралиин 13-да мүльhэтэ бута хашуулжа, шэнгэжэ байгаа. Экипажынь болон полюсые мэдээжэ шэнжэлэгшэ Отто Юльевич Шмидтын хүтэлбэри доро хүдэлжэ байгаа научна экспедици урдажа ябаhан мүльhэн дээрэ буугаа hэн. Челюскинецүүдые абарха хэрэгтэ оронойнмнай эрхим полярна летчигууд эльгээгдэбэ. Аяар 29 дахин ниидэжэ гараhан байбашье, оройдоол мартын 5-да дагериие обёорhон ха юм. Мүльhэн дээрэhээ хүн бүхэниие, арбан эхэнэрые болон хоёр басагание (нэгэниинь «Челюскинэй» тамаралган үедэ пароход дээрэ түрэhэн байгаа) абаашаа hэн. Онсо хүшэр хүндэ сагай уларилай орешондо үнгэргэгдэhэн абаралгын хүдэлмэри апрелиин 13-да түгэсхэгдэhэн байгаа.

Зүгөөр hарын hүүл багаар абаралгын энэ хүшэр хүндэ хүдэлмэри дүүргэhэн долоон летчигууд Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ олгоhон юм. Анатолий Ляпидевский, Сигизмунд Леваневский, Василий Молоков, Николай Каманин, Маврикий Слепнев, Михаил Водопьянов болон Иван Доронин энэ үндэр шагналда эгээл түрүүлэн хүртөө hэн.

Удаань 1936 ондо бухы орон соогуурав, hүүлдэнь Хойто полюс дээгүүр Америкын Холбоото Штадуудта буудалгүйгөөр ниидэhэн самолет экипаж — летчигууд Валерий Чкалов, Георгий Байдуков болон Александр Беляков Геройнууд болоо.

Зүгөөр шэн габьяа харуулhанай түлөө үндэр шагналнуудай олонхинь дэлхэйн хоёрдохи дайнай жэлнүүдтэ үгтэhэниинь ойлгостой аабдаа. Энэ үедэ Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэ аяар хахад мянган сэрэгшэд, офицернүүд болон партизанууд олгогдоhон байгаа.

Эдэ хүнүүдэй олонхиинь нэрэнүүдые тэдэ жэлнүүдтэ манай ороной хүн зон бултадаа мэдэдэг бэлэй. Харин мүнөө, дүшөөд гаран жэлэй үнгэрбэшье, hүни болоhон агаарай байлдаанда фашис бомбардировщигые буталсохиhон младша лейтенант Виктор Талалихинай, дайсанай тотон амбразурые бэеэрээ бүглэжэ ухаhан ахалагша сержант Александр Матросовой болон олон зуун бусад геройнуудай нэрэнүүдые гансахан дайнай хүшэр хүндэ бэрхэшээлнүүдые гаталhан аха үеын түлөөлэгшэд бэшэ, зүгөөр дайн hүүлдэ түрэhэн үенүүдэй хүнүүд мэдэнэ, hанана ябадаг лэ.

Тэрэ үедэ Советскэ Союзай хоёр дахин Герой болоhон хүнүүд үсөө байгаа, зүгөөр летчигууд Александр Покрышкин болон Иван Кожедуб энэ нэрэ зэргэдэ гурба дахин хүртэhэн юм. Кожедуб, дайшалхы 330 ниидэлгэ хэжэ, агаарай 120 байлдаанда үнгэргэжэ, ооро фашистнуудай 62 самолет унагааhан байна бэшуу. Алдар суута военачальник маршал Георгий Константинович Жуков стратегическэ бэлиг шадабариhаа гадна үзэгдөөгүй эрэлхэг баатар зориг харуулhанайнгаа түлөө Советскэ Союзай дүрбэ дахин Герой болоо.

Дэлхэйн хоёрдохи дайнай үедэ совет хүнүүдтэй сугтаа фашизмтай шэн зоригтойгоор тэмсэhэн хариин гүрэнүүдэй эрхэтэд **Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргэдэ хүртэhэн байна. Тэдэнэй дунда — Нормандия-Неман** гэжэ полкын француз летчигууд Марсель Альберт, Роллан де ла Пуап, Жак Андре, Марсель Лефевр гэгшэд совет тэнгэриин уудамда СССР-эй эрхэ сүлөөгэй түлөө, түрэл Франциингаа эрхэ сүлөөгэй түлөө тэмсэhэн юм.

Дайнай hүүлдэхи жэлнүүдтэ Советскэ Союзай Геройнуудай алдар солото жагсаал зэргэнүүдые космонавтнууд, космосой харгы замуудые эгээл түрүүлэн гаргагшад үргэлжэлүүлээ. Тэдэнэй зэргые дэлхэйн нэгэдэхи космонавт Юрий Гагарин эхилhэн (мүнөө жэлдэ табин наhатай болохо hэн: Советскэ Союзай Геройн нэрэ зэргын тогтоогдоhон жэл-

ТОПИ

«САГААН ЭДЕЭН, ХИЛЭЭМЭН»

гэhэн бэшэг тушаа

ЭХЫНГЭЭ hУРГААЛЫЕ hАНАН...

МАТВЕЙ Титыч Щербин — хүршэмни байhан хүн. Арбан дүрбэн жэлдэ хаяа хадхажа hуугаабди. Хаяа хадхажа гэхэ юм гү, али сугтаашье байгаабди гэхэдэ болохо юм ааб даа. Юун бэ гэхэдэ, анхандаа нэгэ секци байhан байрые хоёр болгожо хубааhан байра соо байрлаабди. Тиимэhээ нэгэ коридортой hэмди. Хэндэмнай юун дутанаб, бэе бэеhээ абалсаад, эбтэй эетэй хододоо байгдаба.

hамганиинь hайн зантай. Минии зээнэр, басагамнии Груша хээтэй гэлдээд, ухаа алдалдаха. Хоёр басагатай. Ехэнь П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ хүгжэмэй училищида hурана, хоёрдохинь — дунда 33-дахи hургуулида.

Нэгэтэ ороходом, Матвей айхабтар ууртайгаар басагадаа зэмэлжэ байба. Уурлажа, хашхаржа байхань урда тээнь дуулдадаггүй юм hэн лэ, энэмни яабаб гэжэ ехэ гайхааб.

— Матвей Титыч, ятараа гaараба гээшэбши?

— Харыт, «садахада, сагаан хурьганай hүүл гашуун» гэлсэдэгтэл, гэдэhэ садхалан үдэжэ байhан зон юумэ тоодоггүй, ойлгодоггүй ха. Хара хилээмэ эдихэгүйб гээд багамнай хилээмээ этэржэ байнал,— гэжэ Матвей үнэнхэ зүрхэнhөө дураа гутаhан янзатайгаар үгэлбэ.— hэ, хара хилээмэ эдихэгүй. Хэн гээшэбши? Энээхэн хара хилээмые ургуулхын тула хэды шэнээн ажал хэгдэнэб гэжэ ээм дээрэхи соогоо бодохо шадалтай гүш, али үгы гү? Харыт энээниие, хара хилээмэ голохоёо хата! Би нимэхэн хүсөөгэй түлөө үхэр тогтоожо, зургаан наhанhаа хүл нюсэгөөр гүйгөөб.

— Ходол хэлэгшэш, оло дахин дуулааб,— гэжэ одхон басаганиинь hөөргэдэбэ.

— Хэлэнгүй яахабиб. Тиигээгүй hаамни, бүүлхэ хилээмэн огторгойhоо унадаг гэжэ шамшуу ухаатай зarимашуул hанаха бэшэ гү?! Эсэгэмни дайнда hалаа. Гансаараа үлэhэн эхэмни улаан сурбынгаа хоолойе ягаад тэжээхэ байгааб. Би бишыханшье hаа, энээниие hайн ойлгодог, эхээ хайрладаг hэм. Таанарай гэдэhээ үлдэхые үзэнгүй ехэ болохын тула би бэеэ гамнангүй ажалланаб. Эхэшни баhал хүдэлнэ. Энээхэн хара хилээмэншни стол дээрэмнай өөрөө дэб гээд дэбхэржэ гараагүй. Юрэдөө, таанарай, шинии үетэнэй түлөө Эхэ орондомнай хамаг юумэн хэгдэнэ гэжэ хадуу! Ойлгоо гүш?

— Ойлгоо,— гэжэ Люда гүбэд гэбэ...

М. Т. Щербинэй аба Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, зүүн тээ алба хэжэ байhан аад, фронт руу hайн дураараа зүдхэжэ ошоhон намтартай.

— Намгүйгөөр дайсан илагдахагүй гэжэ хөөрхымни бодоhон байгаа гээбы даа. Энэ Матюухамни гэдэhэн соо үлэhэн юм даа. Энээнэйш дээрэ табан басаган байгаа. Эдээниие хүл дээрэнь гаргаха гээшэмни амар бэшэ hэн даа. Хүбүүтэй болоhон тухайдаа бэшэг абахадаа, нүхэрни ехэ хүхижэ: «Эсэгымни нэрэ үгөөрэй. Урагшаа hанаатай, ажалша бүхэриг хүн болуужаг»,— гэжэ бэшээ бэлэй. Нээрээшье, үзэгтэй номтойшье бэшэ hаа, урагшаа hанаатай, шударгы хүн байгаа. Хамагай түрүүн коммунада, hүүлдэнь колхоздо ороhон зомди. Тиигээд хүбүүмнишье баhал эсэгэдээ адли урагшаа hанаатай агшал даа. Зүб лэ даа. Олоной дунда ажаллажа ябадаг хүн гээшэнии урагшаа hанаатай байха ёhотой бэшэ гү?— гэжэ Матвейн эхэ хүбүүнэй дээ айлшалжа ерэхэдээ, намда хөөрөө бэлэй.— Барhаниие хүбүүгээ хайрладагби. Хара багаhаа ажал хэhэн хадаа ташарайгүйхэн бэетэй гээшэ гү гэжэ hанагшаб...

«Главбурятстрой» трестын электрик М. Т. Щербин наhаар залуушье hаа, «халуун шулуу яhала долёоhон» хүн. Тиимэл хадаа хилээмэнэй сэнгые яhала мэдэдэг, олон хүнэй ажалай хүлhэ hайса дуhалуулhан хойноо зоной хоол болодог гэжэ хадуунхай.

Хилээмэнэй шатанхай хальhые заяандаашье тэрэ шорой руу хаяхагүй. Тэдэниие суглуулаад, хубааhа хэдэг. Хилээмэнэй хальhаар хубааhа эhээхэ талаар өөрын онол аргатай болонхой. Хэрбээ хубааhа шанаха сүлөөгүйдөө hаа, hөөл зохидоор бутаруулаад, шубуухайнуудые эдеэлүүлхэ. Жэгүүртэниие хооллуулхын тула «столово» (тусхайтаар бэлдэгдэhэн эдюур) түхеэржэ, гэрэйнгээ газаахи модондо үлгэhэн байха.

— Хилээмэнэй гансахан шье монсогор бутардаhан миин хосорхо ёhогүй,— гэжэ тэрэ баталдаг.— Шубуухадуудшье халуу орожо, үбэлэй хүйтэниие дабажа гараад, хүн зондо аша туhаяа үзүүлэг лэ!..

Хилээмэ гамнан сахиха талаар үри хүүгэдтээ эсэгэнь hайхан жэшээ харуулдаг хүн гэжэ тэрэниие би сэгнээгшэб, хүндэлдэгшьеб. Хилээмэндэ иимэ гамтай наринаар хандадаг хүниие харахадаа:

Хилэнсэггүй hайхан
Хилээмээ гамна,
Хирэтэй гараар бү барн—
Арадаймнай баялиг,
Аласаймнай амин,—

гэhэн мүрнүүд ээлүүдгүй толгойдом түрөө hэн.

— Нээрээшье, эхымни hургаал яhан сэмгэндэм шэнгэшэнхэй гээшэ ааб даа. hүзэгтэй хүн иимээр лэ бурханай урда hүгэдэдэг байгаа ёhотой даа. Хилээмые нангин юумэн гээшэ гэжэ тоологшоб,— гэжэ тэрэ намда олон удаа дурдаhан байха.— Манай үхибүүд лэ иимээр лэ хилээмэндэ hүгэдэдэг байха ёhотой. Хилээмэ жажалжа hуухадаа, хүл нюсэгөөр үхэр адуулдагаа hанан-hанан, эдир үетэндээ хөөрэгшэб...

Ц. ЦЫРЕНОВА.

Цэдэн ГАЛСАНОВ

НАРАН БА АРААХА

«Губи сүл элhэн Аравиин газарта
Гурбан омог пальма үндэр ургалай...»
М. Ю. ЛЕРМОНТОВ.

1.

Аравиин үйрмэг элhэн хахад аралые
Аллах бурхантанай мухар hүзэг талхяа:
Араб зоной диваажанайнь зула — Нарые
Арааха гэдэг анахай шонхор залгяа.
Ажа амидархынш аргагүй харанхы саг
Арал дээгүүрынь тогтошобо — харатай,
(Амбан сайдуудынь алга хооhон — hархнисаг —
Арбаад гэргэд соогоо тээрнэ — апаа татай!)
Лай ланшадта хүрмэлдэhэн бөөнсэгэй соогоо
Лалын шажантан хүл улаая алдана:
Уйлалдан, мүргэл хэжэ, самнан дохоншоогоод,
Улилдан, онготон, харанга алхина;
Үбгэд, хүгшэд үрэбхижэ байжа гэгэлдээ,
Үхибүүдынь наадаяа хаяад бэлтылдээ;
Амба сарнууд шорой үрхиргэн бүрхирэлдөө.
Абарга могойнууд модо орёон мушхаралдаа...
Хабхар тэнгэриин хаягай забhараар гэнтэ! —
Харбаhан годли хааян-дүүен дэгдэлэй,—
Арба-хорин далита Арааха гэмэлтэн,
Арбага-дарбага гээд лэ, хэлбэлзэлэй...
Элhэн губида элжэгэд, ботогод баран
Энхэрэлгүй — бүмбэр-бүмбэр үнэшэрлэй,—
Дайсан Арааха далияраа уhа шалшарган,
Далай соогуур далтиран марян шэбээлээ.

2.

Хоног эрьежэ, хумхаагай hэблээд байхада,
Хойто үглөөнь, үүрэй толоной сайхада,
Харан гэhээ — жаран пирамидын шарайда
Наран алтаяа шаран байба маhайжа!
Пирамидын нэгэн дор, нюдөө hарабшалан,
Пинтагар томо бедуин-баатар hууна:
Тахимдаа хүрэсэ номо hурша даршалан,
Ташаандаа — дамассай hэлмэ яларуулна.
Хорёод-арбаад далита Арааха абаргын
Хото гүзөөень hэтэ харбаhан баатар,
Гүзөөн coohoонь Нараяа мулталан абарhан,
Гүлмэр ажалша зоноо заяаhан баатар,
Гэдэhэ сүмэрхэй, шунахайрhан анахайн
Гэдэргээ үhөөрхэн тэхэрихэгүйнь түлөө,
Гэрэл соёлоо, сүлөө байдалаа мананхай,
Гэр бараагаа хёрхолон аршална мүнөө.
Үнинэй үльгэр домог, мүнөө сагай үйлын
Үзүүр узуур хоёр эндэ золгоо бэлэй,—
Энэ — хүн амитанай эхэ ехэ дайдын
Эльгэн дээрэ, элhэн хээрэ болоо гэлэй.
Түүхэ домогой түгэсхэлдэ дурдагдадаг
Түүрэлгэ солонь — түмэн үеhөө hахилтай:
Харата бузар Арааха — сионис сабдаг —
Хан-Гаруудиhаа hүнэхэ табилантай.

3.

Тэhэрхэй уута Тель-Авив, харшан Пентагон
Түгшүүрил hүйд хойно-хойноhоонь үйлдэнэ.
Ядерна дайнда эсэргүү дэлхэйн зоной солгёон
Яряа-уряа газар тэнгэреэр дэлдэнэ:
— Амгалан тайбанай hүлдэ-жэгүүр далбаhан
Алтан Тогос, Хан-Гаруудияа тахиhан
Ойрын Дурнадахи олон араб эрхэтэн
Орон түрэеэ дэлгэг, эрхэ сүлөө эдлэн!
Далита ракетээ дайшадай хуряабал,
Далбага халим онгосоньшье бирахагүй!
Араб зонуудай жагсаалаа батадхабал,
Араахын аманда Наранинь багтахагүй!

ИЛАЛТЫН 40 жэлэй ОЙДО

АРХИВАЙ МАТЕРИАЛ ГЭРШЭЛНЭ

«Байлдаанда ганса хүн сэрэгшэ бэшэ» гэжэ эртэ урданhаа хойшо хэлсэдэг гээшэ. Хэды тиимэшье hаань, сэрэгшэ еhотой гвардеец шэнгеэр тулалдабал, арбаад дайсантай тэнсэхэ шадалтай байна. Автомат болон танк эбдэхэ граната хоёроор зэбсэгжэhэн гвардеец Сапинский дайсанай танкда добтолхые хүсэжэ, сарайн саанаhаа hэмээхэн мүлхижэ гараад, гусеница доогуурнь гранатаяа шэдэжэрхёо.

Танк зогсошолой. Тиихэлээрнь Сапинский сарай дээрэ гүйжэ гараад, немецүүдэй люгээ нээхыень хүлеэбэ.

Удааншье хүлеэбэгүй. Экипажайнь гарахатай адли нүхэрэймнай автомат нижаганашоо бэлэй...

Иигэжэ тон юрын, ямаршье гайхалгүй үйлэ хэрэг тухай хэлэhэндэл, «Гвардейское знамя» гэжэ газетэ 1944 оной декабриин 23-да бэшэhэн юм. Демьян Петрович Сапинский Улаан-Үдын Железнодорожно райвоенкомадаар сэрэгтэ татагдаhан байгаа. Харатан дайсанай булад хуягта танктай нютагаймнай хүбүүнэй гансааран тэмсэhэн тухай бэшэхэдээ авторынь тэрэнэй шагнал тухай юрэдеошье дурдаагүй байшоо.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай түгэсхэхы үедөө ороод, совет сэрэгшэдэй фашис булимтарагшадые өөhэдынь эшээн уруу намнажа байхада, яаралтайгаар бэшэгдэhэн тус мэдээсэлые би СССР-эй Оборонын министерствын архив соо 1975 ондо олоо hэм.

Тэрэнэй hүүлээр найман жэлэй үнгэрhэн хойно, мүн лэ тэрэ архивта хүдэлжэ байтараа, тэрэл Д. Н. Сапинскиингаа шагналай хуудаhа оложо, ехэтэ баярлааб. Тэндэнь иигэжэ бэшээтэй байгаа hэн: **«Гвардиин рядовой, кавалериин 3-дахи гвардейскэ дивизиин гвардейскэ 9-дэхи полкын сапер Демьян Петрович Сапинский, Улаан-Үдэдэ түрэhэн, 1943 оной ноябриин 10-да Островы дэрээбэнhээ баруун тээ (Белоруссиин ССР) дайсанай буугай гал дүлэн соогуур минэтэй зурууд газар сэбэрлэжэ, полкынгоо эскадрониие саада таладань гаргаха арга олгоhон байна. Тэрэнь дайсанай бухэлэлтые сүмэ сохилгодо нүлөөлөө. Энэ баатаршалгынгаа түлөө Улаан-Одоной орденоор шагнагдаха болоо».** (СССР-эй МО-гой архив. 3-дахи фонд, 103955-дахи опись, 9-дэхи хэрэг, табадахи хуудаhан, 1943 он).

Иимэ түүхэтэ удха шанартай документ нютагаймнай хүнэй шэн зориг түгэлдэр, ёhотойл баатарлиг хүн байhаниие гэршэлнэ. Демьян Петрович Сапинский Буряадаймнай гигантые бодхоолсохоёо 1934 ондо Украинаhаа Улаан-Үдэ ерэhэн намтартай.

Түрэл хизаартамнай нютагжаhан энэ хүдэлмэришэнэй дайшалхы габьяань ехэ байгаа. Тэрэмнай Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай, Улаан Одоной орденуудаар, «Эрэлхэг зоригой түлөө» гэhэн хоёр медаляар шагнагдаhан байна. Теэд Демьян Петровичой бүхы шагналаа амиды мэндэ ябахадаа абаагүйнь харамтай.

Нүхэр Д. П. Сапинскиие би hайн мэдэхэ, таниха hэм. Тиимэhээ архивта хүдэлхэ үедөө олоhон нэмэлтэ шагналнууд тухайнь дуулгажа баярлуулхаяа яараа бэлэйб. Ветерануудай соведэй туhаламжаар абаhан байрыень hайн мэдэхэ байhан тула яаралтай гүйжэ ерэхэдэмни, нүхэрни наhа барашаhан байгаа hэн. Теэд яахабши, шуhата муухай дайнай хойшолон энэл гүбэ. Тиигэбэшье Демьян Петровичой дурасхаал гвардейскэ дивизиин ветерануудай зүрхэндэ хэтын хэтэдэ мүнхэ байха.

С. ХАНДАЖАПОВ,
дайнай ба ажалай ветеран.

ХОЛО, ОЙР НЮТАГУУДА

ЧЕЛЯБИНСКА ОБЛАСТЬ. Буряадай гүрэнэй «Сэлэнгэ» гэжэ эстрадна ансамбль Урда Уралай дурсагдагша областиин хото, хүдөө нютагуудаар … эхилбэ. Анатолий Бутухановай хүтэлбэрилдэг артистнарhаа бүридэhэн энэ бүлэг «Дуранай …» программаяа Ленинград хотын Бүхэроссиин … терскэйдо бэлдэжэ ерэhэн юм.

ЯХАДАЙ АССР. Мүн лэ хорёод бэлигтэй … «Ритмы Байкала» гэжэ эстрадна ансамблиин … зүгэй хүршэ, дурсагдагша республикын … лиин дүүрэтэр бэлиг шадабарияа харуулха … программада буряад,ород арадай, мүн … дуунууд, гоё hайхан хатарнууд олоор оруулагдаа.

ШЭТЫН ОБЛАСТЬ. Буряадай АССР-эй … Владимир Цыренжаповай хүтэлбэрилдэг «Баяр» … бүлэг, республикынгаа Баунтын, Яруунын районуудаар … рольдо ябаhанаа, саашаа хүршэ Шэтын областиин … даар айлшалхаяа гаранхай. Тэрэнэй программа … жанрнуудhаа, хатар, дуунуудhаа бүридэнхэй.

ХЭЖЭНГЭ. Табяад хүнhөө бүридэhэн «Ду… гал» ансамбль эдэ үдэрнүүдтэ, энэ нютагай … ябажа, уран бэлигээ харуулба.

РСФСР-эй арадай артист Баир Егоровой … суута коллектив hаяын сагта Мухар-Шэбэрэй … нуудай ажахынуудта ошохо байна.

Буряадай гүрэнэй филармониин …

ҮХИБҮҮД ХӨӨ…

«ТАРХИНЬ АЛИН ГЭЭШЭБ»

Айлшан ерэбэ. Малгайгаа абахадань, халзан толгойень обёороод, дүрбэтэй Лора эндэ-тэндэнь гаража байжа хараба. Тиигээд эжыдээ ошоод, нигэжэ асууба:

— Эжы, эжы! Энэ таабайн тархи хаанаа гээшэб?

Эжынь гайхаад, юуншье гэхэеэ ойлгожо ядашаба хэбэртэй. Басаганиинь саашань нигэжэ мэдээшэрхэбэ:

— Хүнэй тархида үhэн байдаг хаям. Энэ таабайдаш нюурhаа ондоо юумэ үгыл...

«hАБ-hАБ»

Дээдэ-Онгостойн этнографическа музейн дэбисхэр дээрэ байгуулагдаhан амитадай буланда хаалтатай шоныые хараад, хоёртой Цэрэн бишыхан хургаараа тэрэниие заажа:

— hаб-hаб,— гэбэ. Тиихэдэнь эхэнь буруушаажа:

— Энэшни нохой бэшэ гээшэ,— гэбэ.

— Үгы, hаб-hаб!» — гэжэ Цэрэн өөрынхеэрээ болобо.

«МҮНДҮҮГҮЙ БОЛОШОО ГҮБ?»

Дүрбэтэй Дугардаан нагасындаа айлшалаад бусахадаа, гэрэйнгээ богоhо алхажа орон сасуу, малгайгаа абажа, эхэдээ ошожо магнайгаа харуулаал:

— Харал даа, би мүндүүгүй болошоо гүб?— гэжэ hонирхобо.

— Юундэ мүндүүгүй болохо хүмши?— гэжэ эхэнь гайхаба.

— Нагаса үдэр бүри мүндүүем эдидэг байгаал.

— Аа, хуу эдеэгүй ха юм даа. Багаханаар эдидэг байгаа гээшэ ааб даа,— гэжэ эхэнь хүбүүнэйнгээ hанаа заhахаяа оролдобо.

— Би зүб лэ гэртээ ерээб. Үшөө хэды хоноол hаа, мүндүүгээ хуу эдюулжэрхихэ байгааб,— гэжэ Дугардаан өөрыгөө үндэрөөр сэгнээ бэлэй.

«ШУХ… БОЛ…»

Гурбатай … эжыдээ дүр… шье нэгэтэ … лоо hэн. … нюдэндөө ш… оёжо hуутар… ба.

— Яагааб… шэн эжынь … Дулмаа га… Тиихэдэнь … бэгүй.

— Энэмни … Минииингээ … зүгнөө юм … хүгшэн гомд… раад, нюдэнэ… жа, таг дээр… Тиигэмсээрнь … хаа болижо, … жэ ерээд:

— Үү-аа, … хүгшэн эхэдэ…

— Юундэ … раабши? — … эхэнь, ашын… лимсые арша…

— Ши т… бү хэ. Шухар… гэжэ Дулма … дуугараад, … шэ зааба. Т… нэй шэлтэй … гаа айдагые … hанажархёо …

«НЯМ-Н…»

Үендөө … Алиие эхэнь … шаба. Бага … олон байжа, … леэн, тэдэ хо… ха баатай … Алиин гэдэ… гэржэ эхилэ… Эдихыгээ … Эдээниие … гэhэн уряа … ка, помидор… зураатай п… даатай байба… зураг обёор… наа hарбайн…

— Ням-н… hэн.

Р. …

ЮРЫН МЭРГЭЖЭЛТЭЙ ХҮН

ХАДИЖАТ

Хадижат. Энэ нэрые Северобайкальск хотын нарайлалгын байшан соо саг үргэлжэ дуулажа болохоор. Энэ нэрые ерээдүйн эхэнүүд, эхэнэрнүүд ехэ баяртайгаар, хүндэтэйгөөр дурсадаг, үгүүлдэг. Энэ нэрэ дуулаха бүхэндэ харахан үhэтэй, үрихан харасатай, энеэбхилэд гэhэн шарайтай эхэнэрэй дүрэ ухаандамни ородог.

Хадижат Абдулаевагай нарайлалгын байшанда акушеркээр хүдэлжэ эхилhээр олохон жэл үнгэрбэ. Хадижат-авар яhатан. Тэрэ өөрынгөө хадата нютагhаа ой тайга соо бодхоогдожо байhан манай шэнэ хотодо ажаллахаар ерээ. Нарайлалгын байшанда, мүн Северобайкальск хотын больницада элдэб олон яhатанай түлөөлэгшэд хүдэлдэг. Хадижат Абдулаеватайород басаган Лена Филюк, буряад Света Тумурова гэгшэд ажаллана.

Хадижат Дагестанай Каспийска медицинскэ училищи дүүргэhэн. Оройдоол хори найматайшье hаа, ажалай, ажабайдалайнгаа дүй дүршэлөөр тэрэ ямаршье мэргэжэлтэhээ дутахагүй. Медицинын хүдэлмэрилэгшэдэй дунда нёдондо үнгэргэгдэhэн конкурсдо Хадижат хоёрдохи hуурида гараа бэлэй.

Е. БАЛЬБУРОВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Х. Абдулаева.
М. МАРТИНСОНОЙ фото.

ПРАВДА БУРЯТИИ

Нэгэдэхи, хоёрдохи хуудаhануудта. СССР-эй арбан нэгэдэхи зарлалай Верховно Соведэй нэгэдэхи сесси. «Зохёон байгуулхы замаар» — сессиин тоосоон. Саашанхи ажал ябуулга тухайгаа СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Мэдүүлгэ. «Юрэнхы болон мэргэжэлэй hургуулинуудые хубилган шэнэлхэ гол шэглэлнүүд тухай КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо депутат Г. А. Алиевай элидхэл.

Гурбадахи хуудаhанда. Марксистско-ленинскэ hуралсал. «hуралсалай жэлые түгэсхэн» — А. Баиновай статья.

Дүрбэдэхи хуудаhанда. «Субботын үдэрэй галхан».

СЭНХИР ЭКРАН

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

Москва. 8.55— Дамжуулгын программа. 9.00 — «Время». 9.40— Үглөөнэй гимнастика. 9.55— Баримтата фильм. 10.20 Концерт. 10.55— «Спортлотогой» 15-дахи тираж. 11.00 — «hайн эд бараа—элбэг ехээр». 11.30— Бүхэсоюзна конкурсын лауреат В. Щербаков балалайка дээрэ наадаха. 11.45 —«Уран зураашад тухай хөөрөөнүүд». Д. Моор. 12.05— И. Брамс. Хүгжэм. 12.45—Баримтата фильм. 13.15 — «СССР-эй Верховно Соведэй депутадууд хөөрэнэ». 13.45— «hанана гүш, нүхэр?». 15.00— —«Циркын аренэдэ». 15.20— «Гэр бүлэ ба hургуули». 15.55 —«Мүнөөдэр—түби дэлхэй дээрэ». 16.10— Дуунай бүхэсоюзна конкурс. Алма-Атаhаа дамжуулагдаха. 16.50—«Поэзи». Александр Жаров. 17.20 —Мультфильм. 18.15— Политическэ шэнжэлэгшэ В. П. Бекетовэй хөөрөөн. 18.45 — «Ан амитадай аймагта». 19.45 —Баримтата фильм. 20.35— «Время». 22.35— СССР-эй арадай артист Ю. В. Силантьевай зохёол бүтээлнүүд тухай. 23.35— Эрдэм-дэлгэрүүлгын фильмүүд. 00.05— Шэнэ hонин.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

Москва. 8.55— Дамжуулгын программа. 9.00— Үглөөнэй гимнастика. 9.15— «Элүүр энхэ байха гээ hаа». 9.30—«Үглөөнэй почто»— хүгжэмтэ дамжуулга. 10.00— Мультфильмнүүд. 10.35— «Аяншалагшадай клуб». 11.35— «Поэзи». Евгений Винокуров. 12.30— Свердловскын телестудиин программа. 13.30 —Баримтата фильм. 14.00—Концерт.

Улаан-Үдэ. 14.15— «Ахалагша классайхид»— телеклуб. 14.55— Буряад хэлэнэй хэшээл. 15.25 — Ю. Комов баян дээрэ наадаха.

Москва. 15.55— Баримтата фильм. 16.45 — Гандболоор СССР-эй чемпионат. Эрэшүүл. 17.15— Л. Радищев. «Всегда на марше»— зүжэг. 18.30— «Элүүр энхэ байлга». 19.15— Искусствын «Ленинградай хабар» гэhэн фестиваль. 20.45— Уласхооронтын шэнжэлэл. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!». 21.20— М. Шоло… газар». 22.00— … —«Кто поедет …» —уран hайханай … —Концерт. 24.0… СССР-эй чемпи… онат.

МАНАЙ АДРЕС, ТЕЛЕФОНУУД: ИНДЕКС: 670000

г. УЛАН-УДЭ ул. КАЛАНДАРИШВИЛИ, 23, редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-03, зам. редактора—2-62-62, отв. секретарь—2-50-52, секретариат 2-66-76; отделы: партийной жизни—2-34-05, пропаганды—2-56-23, промышленности и строительства—2-61-35, сельского хозяйства—2-64-36, 2-64-86, советского строительства и быта—2-69-58, культуры и школ — 2-60-21, 2-57-63 информации—2-60-91, переводов—2-54-93, писем и селькоров—2-67-81., корректорская—2-33-61, выпускающие —2-35-95, отдел объявлений —2-65-54.

Республиканская типография Государственного комитета Бурятской АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли г. Улан-Удэ, ул. Ленина … Н-04470. Заказ № 87. Индекс …